

બાલ-પંચતંત્ર.

ચાલે પંચતંત્રમાંની વાતો.

કવિ જનક-પ્રસન્નજીન છબિચારામ, દીક્ષિત.

એસર્સ કસનદાસ નારાયણદાસ એન્ડ સન્સ.

બુકસેલર્સ, નાણાવટ-મુરત.

કિસ્મત ૦-૪-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૭૩૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ જામ-પંચતંત્ર

વિષય દેશ: ૨૯૬૩ ક્રાંતિ

બાલ-પંચતંત્ર.

યાતે પંચતંત્રમાંની વાતો.

અધ્યોજક:-પ્રસન્નવદન છાત્રાચાર્ય દીક્ષિત.

C. T.

22 NOV 1927

મેસર્સ કસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ
બુકસેલર્સ, નાણાવટ-મુરત.

કિંમત ૦-૪-૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૩૭૩૨

જાપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
બાલુભાઈ કસનદાસ નારણદાસ બુકસેલર.
(સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.)

મુરત-ઐયાના પૂલ ઉપર ટાંકી પાસે શ્રી “શંકર” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં,
નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમે છાપી.

પ્રસ્તાવના.

આજકો ભવિષ્યની આશા છે. તેમના સંસ્કાર ઉજ્જવલ થઈ, તેમનામાં સુંદર સદ્ગુણોનાં ખીજ નંખાય તેવું બાલ-સાહિત્ય તૈયાર થવાની જરૂર છે. બંગાળી, હિન્દી તથા મરાઠી ભાષામાં આ દિશામાં સ્તુત્ય પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે. સંખ્યાબંધ ઉપયુક્ત પુસ્તકો તેમની બાલ-સાહિત્ય સંસ્થાઓ તરફથી દરવર્ષે બહાર પડે છે. આપણી રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ પણ હુંક વખત થયાં એ દિશામાં કર્તવ્ય પરાયણ થઈ છે, એ ખુશી થવા જેવું છે.

એ આશયથીજ પ્રેરાઈને હમે “બાલ-કાલિદાસ” તથા “કાલિદાસનાં નીતિ વચનો” એ બે પુસ્તકો હુંક વખત ઉપર રચ્યાં હતાં. એમાંના પહેલા પુસ્તકમાં તો ઉત્તર વિભાગના માણ એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સદગત શ્રીયુત જમિયતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રીએ પોતે જાતેજ પ્રસ્તાવ (Foreword) લખીને પુસ્તકની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી આપી હતી. મોડર્ન રીવ્યુ, સાહિત્ય, બુદ્ધિપ્રકાશ જેવાં દેશનાં સુપ્રસિદ્ધ માસિકોમાં એ બંને પુસ્તકોની સુક્ત કંડે પ્રશંસા થઈ હતી.

આ પ્રસ્તુત પુસ્તક પણ એવાજ આશયથી લખાએલું છે. સંસ્કૃત ભાષામાં જેટલા નીતિગ્રંથો છે, તે બધાયમાં પંચતંત્ર પહેલે નંબરે વિરાજે છે. એમાં પશુ પક્ષીઓની મનોરંજક વાતોવડે નીતિ જેવા ગંભીર અને ઉપયોગી વિષયનું સરલ સચોટ વિવેચન કરેલું છે. વાંચનારને તેથી સંસ્કારિક આનંદની સાથે સુખોદ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. સંસ્કૃતભાષાના આ સર્વશ્રેષ્ઠ મહામાન્ય ગ્રંથનાં ફારસી, ઇંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ, ઉર્દૂ વગેરે અનેક ભાષામાં ભાષાન્તર થયાં છે. એજ તેની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી આપે છે. એ પુસ્તકની ઉત્તમોત્તમ નીતિશિક્ષાપ્રદ વાતોનો સાર ખેંચી લઈને અમે આ બાલ-પંચતંત્ર તૈયાર કર્યું છે. નીતિસિદ્ધાન્તનું

પ્રતિપાદન કરનારી દરેક વાર્તા નીચે હુંકસાર પણ આપવામાં આવ્યો છે. જેથી મતલબ સરલ અને સ્પષ્ટ થવા સાથે તેની અસર સંગીન અને સચોટ થયા વિના રહેશે નહિ. જેમને માટે આ પુસ્તકની રચના થઈ છે, તેમને જો આ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડશે, તો કર્તા પોતાના શ્રમને સાર્થક થયો સમજી, એ દિશામાં કાંઈક વધુ સેવા કરવા ઉત્તેજિત થશે.

આમલીરાન, સુરત. }
૨૨-૧૦-૧૯૨૪.

પ્રસન્નવદન હળિદાસરામ દીક્ષિત.

બાલ-પંચતંત્ર; યાને પંચતંત્રમાંની વાતો.

વાર્તાઓનો આરંભ.

દક્ષિણ દેશમાં મહિલારોપ્ય નામનું એક શહેર હતું. તેમાં અમરશક્તિ નામે મહાપ્રતાપી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ત્રણ મૂર્ખ પુત્રો હતા. તેમનાં નામ હતાં બહુશક્તિ, ઉચ્ચશક્તિ, અને અનંતશક્તિ. પણ તેઓ કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવા અભણ અને અકલના દુરમન હતા. રાજાએ એક દિવસ દરબારમાં તેમને માટે બળાપો કરતાં કહ્યું કે:— “આ મૂર્ખ છોકરાઓનું આગળ જતાં શું થશે ? જીંદગીભર આવાજ ઠોઠ રહેશે, તો તેમનાથી રાજ્ય કેમ થઈ શકશે ? મહારા મરણ પછી, એ લોકો નક્કી રખડી મરશે.” મન્ત્રીઓની સલાહથી રાજાએ વિષ્ણુશર્મા નામના પંડિતને બોલાવીને, પોતાનો વિચાર તેમને જણાવ્યો. પંડિતે પ્રતિજ્ઞા લઈને કહ્યું કે, હું તમારા પુત્રોને છ મહિનાની અંદર નીતિશાસ્ત્રમાં નિપુણ બનાવી દઈશ. રાજા પ્રસન્ન થયો, અને પોતાના પુત્રોને તેણે એ પંડિતને સોંપ્યા. એ રાજકુંવરોને વિષ્ણુશર્મા પોતાને ઘેર લઈ ગયા, અને તેમને શિયાળ, સિંહ વગેરે વનનાં પ્રાણીઓની વાતો કહેવા માંડી. એ વાર્તાઓ રસ પડે તેવી હતી. તેથી રાજકુંવરોને સાંભળવાની મળ પડતી, અને વળી તેમની બુદ્ધિને પણ વિકાસ થતો હતો. પંડિત તેમને સંસાર વ્યવહારમાં પાવરધા બનાવવા માંગતા હતા. તેથી એમણે તેઓને કહ્યું:—“હું રાજકુંવરો ! તુમ્હા માણસોની વાત ઉપર લક્ષ આપશો

નહિ. તેઓ તમને અવળે રસ્તે દોરવશે. હુઆ શિયાળના કહેવાથી, એક સિંહે થું કયું હતું તે હું તમને કહીશ. તેણે શિયાળના શબ્દોથી ભોળવાઈને પોતાના બલા મિત્રને મારી નાંખ્યો.”

૧. સિંહ અને બળદની વાર્તા.

આ દુનિયામાં પૈસાદાર થવાનું કોને નહિ ગમે ? મહિલારોખ્ય નગરમાં એક શાહુકાર રહેતો હતો. તેને એક વખત ખુબ પૈસા કમાવાનું મન થયું. સંજીવક અને નંદક નામના પોતાના બેઉ બળદોને તેણે રથમાં બેડયા, અને વેપાર કરવાને પરદેશ જવા સાડ નીકળી પડ્યો. કાઠવ કીચડવાળા રસ્તામાં સંજીવકને પગ એકાએક ડટાઈ ગયો, અને રથને આચકો લાગવાથી લાંગી ગયો. ત્યારે તે શાહુકારે સંજીવકનું જોતર છોડી નાંખ્યું; જંગલમાં તેને છુટ્ટો મુકી દીધો અને પોતે આગળ ચાલવા માડ્યું. સંજીવકને વનમાં કોઈ કરતાં કોઈના આધાર રહ્યો નહતો. તેમ છતાં તે મરી ગયો નહિ. કુદરતી રીતેજ તેનો પગ ધીમે ધીમે સારો થઈ ગયો અને જંગલનું લીલુંછમ જેવું ઘાસ ખાઈ કરીને તે જોતજોતામાં તાબેમાલે તૈયાર થઈ ગયો. દરરોજ ખવાય તેટલું ઘાસ ખાતો અને મસ્તીમાં આવીને બરાડા નાંખતો. તેજ જંગલમાં પિંગલક નામનો એક સિંહ રહેતો હતો. તે એ જંગલનો રાજા હતો. બધાં પ્રાણીઓ એને નમતાં અને એની આજ્ઞામાં રહેતાં. એક દિવસ યમુના નદીને કિનારે તે પાણી પીવા સાડ આવ્યો હતો. તે વખતે એક બહુ મોટી ગર્જના એણે ઓર્ચીતી સાંભળી. એવો

ભયંકર અવાજ એણે અગાઉ કદી સાંભળ્યો નહતો. તેથી એનું આખું શરીર ભયથી ધ્રૂજવા લાગ્યું; વડના ઝાડની નીચે બેસીને તે વિચાર કરવા લાગ્યો, આવો ભયંકર અવાજ કેાણ કરતું હશે ? ખરેખર એ કેાઈ જંગી પ્રાણી હોવું જોઈએ. ખરું જોતાં એ ગર્જના સંજીવક કરતો હતો, પરંતુ પિંગલકને તે વાતની ખબર નહતી. એ તો ભયથી આલોજ બની ગયો હતો. તેજ ક્ષણે એક શિયાળ જંગલ-માંથી નીકળીને ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યો. પોતાના બેઉ હાથ બેડીને પિંગલકની સામે ઉભો રહ્યો. તે દેખીતી રીતે પિંગલકની મહેરબાની મેળવવા માંગતો હતો. પિંગલકે તેને પૂછ્યું, ‘ત્હારે શું જોઈએ છે ?’ ‘આપ નામદારને મદદ કરવાની મારી ઇચ્છા છે,’ બુઝ્યા શિયાળે જવાબ આપ્યો. સિંહ ગાળ ઉઠ્યો:—‘મ્હને મદદ કરશે ! નાનકડો શિયાળ તે વળી સિંહને શું મદદ કરવાનો હતો ? આલ્યો જા, નહિ તો હું તને મારી નાંખીશ.’ શિયાળ કાલાવાલા કરીને કહેવા લાગ્યો:—‘અરે રાજા સાહેબ ! મ્હને શિયાળ સમજીને આમ મારો તિરસ્કાર આપે કરવો ના જોઈએ. અલખત્ત હું આપના જેવો જોરાવર નથી. આપના જેવું પરાક્રમ કરવાની મ્હારામાં શક્તિ નથી. તોપણ તેટલાથીજ હું નાલાયક ઠરતો નથી. કેટલીકવાર નિર્બળ પણ સખળને સહાય કરી શકે છે. જે ઉપયોગી કામ કરી શકે છે, તેજ ઉપયોગી છે. કીડામાંથી રેશમ, પત્થરમાંથી સોનું અને કાદવમાંથી કમળ ઉત્પન્ન થાય છે. ગુણવાનના ઉત્તમ ગુણોજ વખણાય છે. જેણે કામ કર્યું તેણે તો કામણ કર્યું એમજ સમજવું.”

પિંગલક બોલ્યો:—જવાદો એ બધી વાત. શિયાળ કેવાં લુચ્ચાં હોય છે, તે મ્હારાથી અજાણ્યું નથી. તેઓ બધું પોતાની મતલબથીજ કરે છે. પણ કહો, તમારે જે કહેવું હોયતે. હું ખુશીથી સાંભળીશ.

શિયાળે જણાવ્યું:—“એક નવું જનાવર આવ્યું છે જંગલમાં. કહો તો ઓળખાણ કરાવું એની સાથે.”

“ના, ના ! અહિં ના લાવશો એને.” સિંહે જવાબ દીધો.

શિયાળે કહ્યું:—“એની તો આપના મિત્ર થવાની ઇચ્છા છે. કહો તો આપની પાસે લઈ આવું.”

રાજા બોલ્યો:—“એમ હોય તો ભલે લઈ આવજો. પણ એ જો જખડું અને ઝનુની જાનવર હોય તો મ્હારે કામ નથી એનું. એ બહુ ભયંકર ગર્જના કરે છે. એની ગર્જનાથી તો આજે હું થથરી ઉઠ્યો. ખરેખર મ્હને સખ્ત ખટીક લાગી હતી.”

શિયાળે જવાબ દીધો:—“અરે રાજાસાહેબ ! એકલા અવાજથી શું કામ ડરવું જોઈએ ? તેનાથી શી ઈજા થવાની હતી ? સમજી લોકો કેવળ શબ્દથીજ ડરી જતા નથી. શિયાળની વાત તો આપે સાંભળી હશે. તે પણ અવાજ સાંભળીને આમજ ગલરાઈ ગયો હતો.”

પિંગલક બોલ્યો:—“ના ભાઈ ! એ વળી કેવી વાત છે ?”

શિયાળે આ પ્રમાણે વાર્તા કહી સંભળાવી:—

શિયાળ અને નગાડું.

એક વખત એક શિયાળ વનમાં આમતેમ ઘુમ્યાં કરતું હતું. તે ઘણું ભૂખ્યું થયું હતું. આખરે સાંજ પડી, ત્યારે

તહેણે દૂરથી લડાઈનું મેદાન દીધું. તહેણે વિચાર કર્યો કે, ત્યાં જઈશ તો કંઈક ખાવાનું મળી આવશે. તેથી તે ત્યાં આગળ દોડી ગયું. તે જગોએ જોત્રથી લમલમ અવાજ થતો હતો. તે એના સાંભળવામાં આવ્યો. તે સાંભળીને એને બહુ ખીંક લાગી. એણે એવો અવાજ કદી સાંભળ્યો નહતો. તેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યું કે, આ શું હશે ? તોપણ આગળ જવાની તેની હિંમત ન ચાલી. તેથી પાસેની ઝાડીમાં ભરાઈ ગયું. વારંવાર અવાજ થયાંજ કરતો હતો અને શિયાળ લયથી ધૂજતું હતું. આમ તેણે ભૂખ્યાભૂખ્યાજ આખી રાત ઝાડીમાં કાઢી. સુવાર થતાંમાં શિયાળને ભૂખનું દુઃખ ભારે થઈ પડ્યું. તેને એમજ લાગ્યું કે, હવે તો ભૂખ્યા નહિજ રહેવાય, ત્યારે તે ઝાડીમાંથી બહાર નીકળ્યું. અવાજ તો થયાંજ કરતો હતો; તેમ છતાં તે હિંમત રાખીને આગળ વધ્યું. ત્યારે અવાજ થવાનું કારણ તેને સમજાયું.

અહિં પિંગલકે પૂછ્યું:—“તે શું હતું ?”

શિયાળે ખુલાસો કર્યો:—“અરે, ઝાડમાં એક નગારું હતું. પવન વાતો, ત્યારે ઝાડની ડાળી તે નગારા સાથે અથડાતી અને તેનો લમલમ અવાજ થતો. એજ અવાજથી પેલું શિયાળ નકામું ખીંતું હતું. એકલા અવાજથીજ ડરી જવું એ મૂર્ખાઈ ભરેલું છે. અવાજ આપણને કશી ઈજા કરી શકતો નથી.”

પિંગલક બોલી ઉઠ્યો:—“હા, બરાબર છે. અવાજથી ડરવું હડાપણલયું નથી. લલ્લે, તમે જાઓ અને પેલાં નવાં જનાવરને અહિં લઈ આવો.”

તે ઉપરથી શિયાળ સંજીવકને પિંગલકની પાસે લઈ આવ્યો. પિંગલકને તેનો સ્વભાવ ઘણોજ ગમી ગયો, અને જોતજોતામાં તે એનો માનીતો મિત્ર થઈ પડ્યો. બન્ને જણા હળીમળીને સાથે રહેવા લાગ્યા.

શિયાળે સંજીવકનું મોત શી રીતે નીપજાવ્યું તે વિષે:-શિયાળ હવે પિંગલકનો વિશ્વાસપાત્ર મિત્ર થઈ પડ્યો હતો. એથી તે મનમાં ને મનમાં મલકાતો અને હરખથી ખુલાઈ જતો. એક દિવસ તેણે પોતાના ભાઈને કહ્યું-“ભાઈ! આ વનના રાજા પિંગલક સિંહની સાથે મ્હારે દોસ્તી થઈ છે.”

એ દોસ્તી વળી કેમ કરતાં થઈ ?” એના ભાઈએ પૂછ્યું.

શિયાળે જવાબ આપ્યો:-“હું પેલા નવા બળદ-સંજીવક-ને એની પાસે લઈ ગયો હતો. એ બન્ને જણા જીવજાન દોસ્ત થયા છે; અને ત્યારથી પિંગલકના મ્હારા ઉપર ચારે હાથ છે.”

દિવસે દિવસે પિંગલક અને સંજીવકની મિત્રતા વધતી ગઈ. દિવસના સંજીવક બહાર જઈને મન માન્યું ઘાસ ચરતો. સાંજરે તે પાછો ઘેર આવતો, ત્યારે પિંગલક ચિહ્ન કરવા જતો તેઓ સ્હવારે અને સાંજરે એક બીજાને મળતા અને મોજ કરતા.

એ બન્નેનું આવું સુખ શિયાળથી ખમાયું નહિ. એમને નિર્દોષ આનંદ એની આંખોમાં ખુંસવા લાગ્યો. તેથી એક દિવસ એણે પોતાના ભાઈને કહ્યું:-“પિંગલક અને સંજીવકના રંગમાં ભંગ પડાવવો જોઈએ. એના જેવો

તદન અબાણ્યો-પરાયો-તે વળી આપણા રાજાને ખાસ મિત્ર થાય ! એતે કેમ ખમાય !”

શિયાળના ભાઈએ ખુલાસો કર્યો:-“ સમજી લોકો બીજાની ખાનગી બાબતોમાં માથું મારતા નથી. એ સંબંધમાં એક વાંદરાની વાત છે. તે ત્હારા સાંભળવામાં આવી છે ?”

શિયાળ બોલ્યો:-“ના ભાઈ ! એ વાત કેવી છે ?”

તે ઉપરથી એના ભાઈએ નીચે પ્રમાણે વાર્તા કહેવા માંડી:-

ખીલો ખેતનાર વાંદરાની વાત.

મસલના વખતમાં મગધ કરીને એક દેશ હતો. તેમાં સુદત્ત નામનો કઠીયારો રહેતો હતો. તે રાજ જંગલોમાં રખડતો, સારાં સારાં ઝાડ કાપતો અને પછી તેમનાં ંહેરીને ફાડ્યાં બનાવતો.

એક દિવસ ત્હેણે એક ઝાડ કાપ્યું અને મધ્યભાગમાંથી તેને વહેરવા માંડ્યું. તે ભાગ્યેજ અડધું ંહેરી રહ્યો હશે, એવામાં સાંજ પડી ગઈ. અંધારું ઘેર થઈ જવાથી, ત્હેણે વહેરવાનું કામ બંધ કરી દીધું. પણ તેમ કરતાં પહેલાં વહેરેલા ઝાડની ફાટમાં ત્હેણે એક ખીલો ખોસી રાખ્યો. ઝાડ પાછું સંપ્ટ થઈ જાય, તો કંદેલી મહેનત નકામી જાય. એટલા માટે ખીલાની ફાયર બનાવીને તે ઘેર ગયો. એટલામાં વાંદરાઓનું ટોળું કૂદાકૂદ કરતું તે જગ્યાએ આવી પહોંચ્યું. તેમાંહેથી એક વાંદરાનું બચ્યું પેલા વહેરેલા ઝાડની ફાયરપર ચઢી બેઠું. અને પોતાની માતાને પૂછવા લાગ્યું:- “મા ! આ ખીલો શું કામ રાખ્યો હશે અહિં ?”

માતાએ જવાબ દીધો:—“મ્હને ખબર નથી. પણ બેટા ! જવાદે એ માથાફાડ. એ આપણો ધંધો નથી. કઠીયારો આવે, ત્યારે નીરાંતે જોજો કે એ ખીલાનું શું કરે છે. સમજી વાંદરા એવા અજાણ્યા કામમાં માથું મારે નહિ.”

તેમ છતાં બચ્ચાંએ માતાની શિખામણ ગણકારી નહિ. એ તો ખાસી રીતે ખીલા સંગાથે ખેલવા લાગ્યું. ખીલાને જેવો તેણે ખેંચી કાઢ્યો કે તરતજ ઝાડ બંધ થઈ ગયું, અને તેની સાથે પેલું વાંદરાનું બચ્ચું ચગદાઈને મરણ પામ્યું.

જે માણસ પારકા કામમાં માથું મારે છે, તે પેલાં વાંદરાનાં બચ્ચાંની પેઠે નાશ પામે છે.

શિયાળ પોતાના ભાઈને કહેવા લાગ્યો:—વાંદરાનાં જેવી મૂર્ખાઈ હું નહિ કરું. મ્હારું પોતાનું રક્ષણ કેમ કરવું તે મને આવડે છે. પિંગલકને હાથેજ હું સંજીવકનો નાશ કરાવીશ.

પિંગલકે પોતાના મિત્ર સંજીવકને શી રીતે મારી નાંખ્યો તે વિષે:—

લાગ જોઈને શિયાળ પિંગલકની પાસે જઈ પહોંચ્યો. તે વખતે સંજીવક ત્યાં નહોતો. પિંગલકને એકલો જોતાં વારને શિયાળ ખુશ ખુશ થઈ ગયો. ઝટ કરતો કે તે લાંબો છટ થઈને એને પગે લાગ્યો. પછી ઉભા થઈ બેઠો હાથ જોડીને નમ્રતાથી કહેવા લાગ્યો:—હે રાજા ! આજ તમારા ઉપર મોટી આકૃત આવવાની છે. તેની ખબર મળતાં વારને આપને ચેતવવા સાડૂ આવ્યો છું. આજા હોય, તો કહું”

“બેલાશક કહે,” સિંહે જવાબ દીધો.

હુઆ શિયાળે ખુલાસો કર્યો:--“આપનો મિત્ર સંજીવક આપની પાસેથી રાજ્ય છીનવી લેવા માંગે છે. આપને કદાચ મ્હારી આ વાત ખરી નહિ લાગે, અને મને સજા પણ કરી બેસશો, એવો ડર રહે છે.”

પિંગલક કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. આ વાત સાંભળીને એને ઉંડા વિચારમાં પડી ગયેલો જોઈને, શિયાળે ભાષણ ચલાવ્યું:--

“સંજીવકને આપે આપનો મુખ્ય મંત્રી બનાવ્યો છે. રાજાનો વિશ્વાસુ પ્રધાન બન્યા પછી, માણસ મદોન-મત્ત બની જાય છે. તેને એમ લાગે છે કે હું રાજાના જેવોજ અધિકાર ભોગવું. એમ કરતાં તેને રાજ્ય કરવાનું મન થાય છે. એ કારણથી તે રાજાનું ખૂન કરવા તૈયાર થાય છે. ખરેખર, આપ નામદારની ભારે ખરાબી થશે. માટે હજી પણ ચેતો. પૈસો દેખી મુનિવર ચળે છે. પૈસાના લોભથી પીગળે નહિ એવા મિત્ર મળી આવવા મુશ્કેલ છે. આપ બધું સમજો છો.” આમોશ રાખીને પિંગલકે તેની બધી વાત સાંભળ્યા કીધી. ત્યારબાદ જરાક હસીને તે બોલી ઉઠ્યો:--“સંજીવક ગમે તેવો પણ મ્હારો જીવજાન દોસ્ત છે. અમારી દોસ્તી કદી તૂટવાની નથી. મિત્રના હાથે કાંઈ ભૂલ થાય, તો તે આપણે દરગુજર કરવી જોઈએ.”

શિયાળ બોલ્યો:--“આપને માણસની પરીક્ષા નથી. તેથીજ આમ કહે: છો.”

સિંહે જવાબ દીધો:--“પણ આ વાત મ્હને ખરી લાગતી નથી.”

શિયાળે સમજણ પાડતાં કહ્યું—“માણસનો સ્વભાવ કદી બદલાય છે ? બદમાશ તે બદમાશજ રહેવાનો. સ્વભાવનું ઓસડ નથી. કૂતરાની પૂંછડીને કોણ સીધી કરી શકે તેમ છે ? લલા માણસો વગર કહ્યે બીજાનું લલુંજ કરે છે. મહેં તો મ્હારી ફરજ બજાવી છે. હવે આપ નામદારને કાંઈ ઇજા થાય, તો તેમાં મ્હારો કસૂર ગણાશે નહિ.” એટલું કહીને તે ઝુંગો રહ્યો.

“સંજીવક મ્હારી સામે થઈને મ્હને શી ઇજા કરી શકવાનો હતો ?” પિંગલકે પૂછ્યું.

શિયાળે ખુલાસો કર્યો:—“જમે તેમ પણ એ રહ્યો અબાણ્યો. પરાયો માણસ શું કરશે, અને શું નહિ કરે તેની શી ખાતરી ?”

તે સાંભળીને પિંગલકે શંકા કાઢતાં જણાવ્યું કે:—
“સંજીવકને સાડ મ્હારા મનમાં ખોટો ખ્યાલ કેમજ આવી શકે ? એ મ્હારો નાશ કરવા ઇચ્છે છે, એ હું એકદમ શી રીતે માની શકું ? કાંઈ સાખીતી તો જોઈએને ?”

શિયાળ બોલ્યો:—“વળી સાખીતી બીજી શી જોઈએ છે ? આજેજ સહવારે એણે તમને મારી નાંખવાનો મારી આગળ નિશ્ચય કર્યો છે. ખાતરી કરવી હોય, તો જોઈ લેજો એના મ્હોંઢાનો દેખાવ ! તમારી પાસે આવે ત્યારે કરી લેજો એ વાતની ખાતરી. કેવા લાલચોળ ડોળા કરીને એ તમારી સામે ધુરંડે છે તે ! એજ એના નિશ્ચયની સાખીતી.” એમ કહીને શિયાળ ત્યાં આગળથી ચાલ્યો ગયો, અને થોડીવારમાં સંજીવકની પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. સંજીવકે

તેને જોતાંવારને પૂછ્યું:-કેમ, મિત્ર ! કુશળ તો છે ને ?
હુનિયા કેમ ચાલે છે ?”

શિયાળ જોડ્યો:-“હું રહ્યો નોકર માણસ; ‘આકરી સખસે આકરી;’ કોઈવાર મજા કરીએ અને કોઈવાર સજા પણ ભોગવવી પડે; કોઈવાર દહેર ઉઠાવીએ તો કોઈવાર લાત પણ ખાવી પડે. માલીક રીઝે, તો રાચીએ અને ખીજે તો ખત્તા ખાવી પડે, અને ખેદ પામીએ. આ સ્થિતિ છે અમારી, ગરીબનો કોણ બેઠી છે, બાઈ ?” સંજીવક જોડ્યો:-“આમ કેમ જોલે છે, બાઈ ?”

“સાંભળ, બાઈ સંજીવક !” શિયાળે કહ્યું, “હું તને બધી વાત કહીશ. પિંગલક આપણો રાજા છે. આપણા બધાપર એનો અમલ ચાલે છે. માલીકની છુપી વાત ઉઘાડી પાઠવી ના જોઈએ. પરંતુ તને રાજાની પાસે લઈ જનારો હું છું. તને કાંઈપણ નુકસાન થાય, તેને માટે હું જ જવાબદાર ગણાઉં. તેથીજ તારા માથા ઉપર કાંઈ આકૃત આવી પડતી હોય તો તેની ખબર આપવાની મારી ફરજ છે. પિંગલકને એ વાતની જાણ થાય તો એ મ્હારો જીવ લીધા વગર રહે નહિ. પણ હું તો તને એના ગુસ્સાડૂપી આગમાંથી ઉગારવા માગું છું.”

“પિંગલકને મ્હારા ઉપર ગુસ્સે થવાનું કાંઈ કારણ ?” સંજીવકે સવાલ પૂછ્યો.

શિયાળે જવાબ દીધો:-“એ તને મારી નાંખીને તારા માંસની બધાં પ્રાણીઓને ઉભણી કરાવવાનો છે.”

એ સાંભળીને સંજીવકના તો હોંસકોંસજ ઉડી ગયા,
એને મૂર્છા આવી ગઈ. મૂર્છા વળી રહ્યા બાદ, તે બોલી
ઉઠ્યો:—

“આંધળા આગળ આરસી શા કામની? તેથી શું તે
દેખી શકશે? જહેરા આગળ શંખ પુંકવાથી, શું તે સાંભળી
શકશે? વાત શી કરે છે? પિંગલક મ્હારો જીવ લેશે!
ખરેખર, એને આંખ અને કાન જન્મેનાં વાંધા જણાય છે.
એ જહેરા તથા મુંગો બની ગયો હોવો જોઈએ. હું એનો
મિત્ર થાઉં છું અને તેની એને ખબર નથી !!”

ત્યારે શિયાળે કહ્યું:—“પિંગલકના મ્હોડામાં શાકર છે,
પણ એતું દ્રવ્ય ઝેરીલું છે. સમાલજે, સંજીવક! સાવધ
રહેજે, નહિ તો માર્યો જઈશ.”

સંજીવકે ઉઠો નિસાસો મૂક્યો. પછી તે બોલ્યો:—“હું
મરવાને રાજી છું; મોતને હસતે ચહેરે ભેટીશ.”

“પિંગલકની તને ખૂંક લાગે છે?” શિયાળે પૂછ્યું.

“ના, હું પિંગલકથી ડરતો નથી,” સંજીવકે જવાબ દીધો;

“પણ પિંગલક તો મ્હારો શત્રુ છે, એમ મ્હારાથી
મનાય કેમ? એને મ્હારો જીવ લેવો છે! હા, પણ કાંઈ
કારણ? કાંઈ મતલબ?”

લુચ્ચા શિયાળે કહ્યું:—“એ જ્યારે ટટાર ઉભો રહીને
પૂંછડી હલાવે, ત્યારે બાણવું કે એ ગુસ્સામાં છે. તું ઘેર
બીજા ત્યારે તને જોતાં વારને એ પ્રમાણે કરે, તો ત્હારે

ચેતી જવું કે એ હવે મ્હારો જીવ લેશે. ત્હને મરવું ગમે છે, સંજીવક ?”

સંજીવક બોલ્યો:—“ના, હું ઘણો સુખી છું; મ્હારે મરવું નથી.”

શિયાળ બોલ્યો:—“ત્હારે જીવ બચાવવો હોય, તો એકદમ તૂટી પડવું એના ઉપર. સિંહ જો પૂંછડી હલાવે, તો ત્હારે ત્હારાં શીંગડાં નમાવીને એના તરફ ધસી જવું.”

“હું નથી ધારતો કે એ મ્હને ઇજા કરે” સંજીવકે કહ્યું.

“ચાલ જઈને ખાતરી કરું એકવાર” એમ કહીને તે શિયાળ પાસેથી એકદમ સિંહની શુદ્ધ તરફ જવાને નીકળી પડ્યો.

સંજીવકને શુદ્ધ આગળ આવેલો જોઈને પિંગલક ગભરાઈ ગયો; કેમકે શિયાળે એના મનમાં ઝેર રેડ્યું હતું. સંજીવકની વિરૂદ્ધ એના કાન ભંભેર્યા હતા. સિંહ વિચાર કરવા લાગ્યો:—“હું નથી ધારતો કે એ મ્હને ઇજા કરે; છતાં હું સાવધ રહીશ” એમ ધારીને તે ટટાર થયો અને પૂંછડી હલાવવા લાગ્યો.

સંજીવકે એ દીકું અને નિસાસો નાંખ્યો:—“અરેરે ! શિયાળના શબ્દો સાચા ઠર્યા આખરે ! સિંહ જે એક વખત મ્હારો મિત્ર હતો, તે મ્હારો દુશ્મન બન્યો છે હવે. એને મ્હારો જીવ લેવો છે !” તેણે શીંગડાં નમાવ્યાં અને એકદમ ધસારો કર્યો સિંહના તરફ બહાદુરીથી લડતાં લડતાં તે મરણ પામ્યો.

આમ બન્ને જીવજન દોસ્તો લડી પડ્યા અને તેમાંનો એક માર્યો ગયો. કાચા કાનનુંજ એ બધું પરિણામ સમજવું. તેમણે ખોટી સલાહ આપનારની વાત ખરી માની.

સાર:-ડાહ્યા માણસોએ લુચ્યાઓની વાત લક્ષમાં લેવી નહિ. સમજી માણસો વિવેકી હોય છે. તેઓ લડાવી મારનારા લુચ્યા માણસોની ખોટી સલાહથી ઉશ્કેરાઈ જતા નથી, તેમજ અવળે રસ્તે દોરવાતા નથી.

૨. ભોળો ગધેડો અને લુચ્યો શિયાળ.

(અછલ બડી કે ભેંસ ?)

કોઈ એક જંગલમાં કરાલકેસર નામનો એક સિંહ રહેતો હતો. તે એક દિવસ માંદો પડ્યો. ત્યારે તેણે પોતાના શિયાળ મન્ત્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું:-“અરે ભાઈ ! આજે મ્હારાથી બહાર જઈ શકાય તેમ નથી. તું જઈને મ્હારે સાડ કાંઈક ખોરાક તો લઈ આવ.”

તે ઉપરથી શિયાળ એને સાડ શિકાર લઈ આવવાને નીકળી પડ્યો. રસ્તે જતાં તેને એક ગધેડો મળ્યો. તેણે ગધેડાને નમનતાઈથી કહ્યું:-“મામા ! નમસ્કાર ! ઘણું ઢહાડે નજરે પડ્યા. આવા દુબળા કેમ થઈ ગયા છો ?”

ગધેડાએ જવાબ દીધો:-“ભાણીઆ ! શું કહું ! મ્હારો શેઠ ઘણોજ નિર્ઘય છે. મ્હારી પાસે સખત મજૂરી કરાવે છે; પણ મ્હને ખાવાનાં ફાંફાં પડે છે. હું ઘોલીનો ગધેડો છું. મ્હારે સખત બોળ ઉચકવા પડે છે. મ્હને ઘાસનો

એક પૂજો પણ કોઈ નાંખતું નથી. ઘાસ કપાઈ રહ્યા પછી ધૂળવાળા મુરાડીઆ ખાઈને હું રહું છું. તેથીજ મહારા આવા હાલ થયા છે.”

શિયાળ બોલ્યો:—“મામા ! અફસોસની વાત છે ! આમ શું કરવા દુઃખ વેઠો છો ? ચાલો મહારી સાથે. મીઠા રસનું ભરેલું સુંદર લીલુંછમ જેવું ઘાસ એક જગોએ છે. ત્યાં આપણે જઈએ. ચાલો, હું તમને બતાવું.”

તે પછી શિયાળ આગળ ચાલ્યો અને ગધેડો તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. એમ કરતાં તે સિંહના મુકામ પાસે આવી પહોંચ્યો. ગધેડાને જોતાંવારને સિંહે તેના ઉપર કૂદકો માર્યો. ગધેડાએ તે ધબાકો સાંભળ્યો અને જીવ લઈને નાડો.

શિયાળ બોલ્યો:—“અરેરે ! તમે શું આવા નબળા છો ? તમારાથી ગધેડાને પણ શિકાર થઈ શકતો નથી !”

સિંહ કાંઈપણ બોલ્યો નહિ. તે ઘણાજ ઝંખવાઈ ગયો હતો.

“હું ફરીથી એ ગધેડાને તમારી પાસે લઈ આવીશ,” શિયાળે કહ્યું; “આ વખત એનો શિકાર કરતાં ચુકતા નહિ.”

શિયાળ ફરી ગધેડા પાસે ગયો અને તેને કહેવા લાગ્યો:—“કેમ, મામા ! મહુને કહ્યા વગર નાસી ગયા ?”

ગધેડાએ જવાબ દીધો:—“ મોટો ધબાકો સાંભળીને હું ખીધો.”

શિયાળ બોલ્યો:-“અરે, બાપો મહારા ભાઈ ! આમ ધબાકાથી તે બહી જવાય ? સમજી માણસ કદી એકલા અવાજથી ડરતા નથી. તમે નહિ આવો, તો હું તમને ઘાસ શી રીતે બતાવી શકીશ ?”

ગઘેડાએ કહ્યું:-“ચાલો, આવું છું. મહને તે જગ્યા બતાવો.” એમ કહીને તે ફરીથી શિયાળની સાથે તેજ જગોએ ગયો. આ વખતે સિંહ એના શિકાર કરવામાં ફાવ્યો. ગઘેડાને જોતાંવારને તેણે જોરથી એને પોતાનો પંજો મારીને એના પ્રાણ લીધા. લુચ્ચા શિયાળની વાત લક્ષમાં લીધાથી ગઘેડાએ જીવ ગુમાવ્યો. એણે વિચાર કરવાની તસ્દી લીધી નહિ. એજ એની મૂર્ખાઈ. પણ આટલેથીજ વાત પૂરી થતી નથી. શિયાળે પોતાના શેઠને પણ છેતર્યો હતો. સિંહને એણે આ પ્રમાણે છેતર્યો.

ગઘેડાને મારીને સિંહ નદીએ નહાવા ગયો. તેના ગયા પછી શિયાળની ડાઠ સળકી આવી. મરેલા ગઘેડાનું માંસ ખાવાને તે બહુ અધીરો થઈ ગયો તેથી એ ગઘેડાના કાન અને કાળજીની ઉબાણી કરી ગયો. સિંહ જ્યારે પાછો આવ્યો, ત્યારે તહેણે પૂછ્યું:-

“આ ગઘેડાનું કાળજી તથા કાન કયાં જતાં રહ્યાં ? કેમ જણાતાં નથી.”

શિયાળ બોલ્યો:-“હે રાજા ! એમ કેમ કહો છો ? એને કાન અને કાળજી હતાંજ ક્યારે ? કાન કાળજીવાળો ગઘેડો હોય તે વળી બીજીવાર આવે ખરો ? એ ગઘેડો કાન કાળજી વિનાનો હતો; તેથીજ અહીં મરવાને આવ્યો.”

શિયાળનું વચન સિંહને ખરું લાગ્યું. બન્ને જણ સાથે બેસીને પેલા ગધેડાનું માંસ ખાઈ ગયા.

સાર:-હલકા માણસની સોબત કદી કરવી નહિ. જેને જેવો સંગ રંગ પણ તેવો બેસે. ભુંડાની સોબતથી આપણું ભુંડુંજ થાય. નીચ માણસો બધાને દગો દે છે. તેમને મન મિત્ર તથા શત્રુ બધાજ સરખા હોય છે. પોતાની મતલબને ખાતર તેઓ ગમે તેવું પાપ કરતાં અટકતા નથી. માટે દુર્જનથી સદા દૂરજ રહેવું.

૩. કાગડાનું જોડું અને કાળો નાગ.

(જે કામ બળથી ના થાય તે કળથી થાય.)

એક મોટા ઝાડ ઉપર કાગડાનું જોડું રહેતું હતું. તેમણે તે જગ્યાએ એક સુંદર માળો બાંધ્યો હતો. કાગડી પોતાના ઇંડાં તેમાંજ સુકતી. કાગડીએ એક દિવસ પોતાના ઘણીને કહ્યું:-“ હવે આપણને સુંદર બચ્ચાં થશે. ” એ વિચારથી તેઓ બહુ હરખાયાં.

તે ઝાડ ઘણું જીનું હતું. તેની થડમાં ઉંડો ખાડો પડ્યો હતો. એક ઝેરી નાગ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે એ થડના ખાડામાં પોતાનું દર બનાવ્યું. તેમાં તે રોજ પડી રહેતો. એક દિવસ કાગડો અને કાગડી જ્યારે બહાર ગયાં, ત્યારે પેલો નાગ પોતાના દરમાંથી બહાર નીકળ્યો; અને કાગડાના માળામાંથી તેમનાં બચ્ચાં કાઢી લીધાં અને ખાઈ ગયો.

કાગડો અને કાગડી જ્યારે પાછાં આવ્યાં, ત્યારે તેમણે માળામાં બચ્ચાં દીઠાં નહિ. પોતાનાં બચ્ચાંને ખોવાઈ ગયેલાં જોઈને તેમને બહુ દુઃખ થયું. કાગડીએ ફરી બીજાં ઇંડાં

મુક્યાં, ત્યારે તે બોલી:-“હવે આપણને ખીજાં બચ્યાં થશે.” બન્ને જણાં ફરી પાછાં ખુશ ખુશ થઈ ગયાં. પણ તેમને હરખ ઝાઝીવાર રહ્યો નહિ. નાગ ફરી પાછો આવ્યો અને તેમનાં બચ્યાં ચોરી ગયો.

કાગડો અને કાગડી વિચાર કરવા લાગ્યાં:-“હવે આપણે શું કરવું ? ગમે તેમ કરીને આ નાગને હાંકી કાઢવો જોઈએ, નહિ તો એ હંમેશાં આપણાં બચ્યાં તાણી જશે. એ અહીં હશે ત્યાંસુધી આપણું એક પણ બચ્યું કદીએ સલામત નહિ રહી શકે. ચાલો આપણે પાસેના ઝાડ આગળ રહેનારા શિયાળની સલાહ લઈએ.” આખરે બન્ને જણા તે શિયાળની પાસે ગયા, અને તેને પોતાની સઘળી હકીકત કહી. તે સાંભળીને શિયાળ બોલ્યો:-“ભાઈ ! આમ દીલગીર શું કામ થાઓ છો ? ઘણીવાર જે કામ બળથી થતું નથી, તે કળથી થાય છે. બુચ્યાની સાથે બુચ્યાઈ કરીએ, તોજ ફાવીએ. આ નાગની સાથે પણ એવીજ કળા વાપરીશું, તો એનો નાશ થઈ શકશે.”

કાગડાએ પૂછ્યું:-“ભાઈ ! એ નાગનો કયા ઉપાયવડે નાશ થશે, તે મ્હને કહો.”

શિયાળે કહ્યું:-“આ શહેરમાં એક રાજાની કુંવરી રહે છે. તે રાજ પોતાની વીંટી આંગળીપરથી કાઢી નાંખીને બહાર મુકે છે; અને પછી ન્હાય છે. એ કુંવરી ન્હાવા બેસે, ત્યારે એની વીંટી તું તારી ચાંચમાં ઉપાડી લઈ આવજે અને પેલા નાગના દર આગળ નાંખી દેજે. એટલે ત્હને ચાંચમાં વીંટી સાથે ઉડી જતો જોઈને, રાજાના સિપાઈઓ

તહારી પાછળ પાછળ આવશે. નાગની પાસેથી તે વીંટી જડી આવશે. અને તરતજ તેઓ એને પૂરે કરી નાંખશે.”

કાગડાએ ઘરાઘર એ પ્રમાણે કર્યું. તેણે પોતાની ચાંચમાં વીંટી ઉપાડી લાવીને નાગના દર આગળ નાંખી દીધી.

રાજના સિપાઈઓ થોડી વારમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે નાગના દર આગળ તે વીંટી દીડી. નાગ પણ તે વખતે ફેણ ઉઘી કરીને ત્યાંજ પડી રહ્યો હતો. પછી તો પૂછવુંજ શું ? સિપાઈઓએ તરતજ પોતાની તરવારવડે એને ઝલે કરી નાંખ્યો. નાગના કકડે કકડા થઈ ગયા.

સાર:-ગમે તેવું અઘરું કામ પણ યુક્તિથી પાર પડે છે. કહેવત છે કે, અક્ષલ બડી કે લેંસ ? બુદ્ધિબળ આગળ અશક્ય જેવું કાંઈ નથી. આકૃતમાં હિંમત હારવી નહિ. ખંત અને ટેક હશે, તો ઉપાય ધીમે ધીમે સૂઝી આવશે.

૪. હાજર જવાબી શાહુકાર.

એક વખત એક શાહુકારની દોલત ખલાસ થઈ ગઈ. એથી તેણે પરદેશમાં જઈ વેપાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. જતાં પહેલાં તે પોતાના મિત્ર પાસે ગયો, અને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું:-“તહારી પાસે એક હજાર લોદાનાં કાટલાં છે. તે હું તમારે ત્યાં મુકી જાઉં, તો ત્હમે સાચવી રાખશો ?”

શાહુકારના મિત્રે ધાર્યું કે પરદેશ જનારા ક્યારે પાછા આવે છે ? એ કાંઈ પાછો આવવાનો નથી; માટે કાટલાં રાખી પાડીશું, તો આપણાં થઈ જશે. એ વિચારથી ત્હેણે કાટલાં રાખવાની હા કહી. શાહુકાર કાટલાં એને ત્યાં મુકીને પરદેશ ગયો.

ઘણું દહાડે તે પાછો આવ્યો, ત્યારે પોતાના મિત્રની પાસે ગયો. અને કાટલાંને માટે પૂછવા લાગ્યો કે:—“ક્યાં છે મહામાં કાટલાં ? મહારે હવે જોઈએ છે.”

એનો મિત્ર પાકો ઠગ હતો. એને કાટલાં પચાવી પાડવાં હતાં. તેથી શાહુકાર પાછો કાટલાં લેવા આવ્યો, તે એને ગમ્યું નહિ. એણે વિચાર કર્યો કે મહેં આટલા દિવસ કાટલાં રાખ્યાં છે, તો હવે પાછાં નહિજ આપવાં. એટલા માટે એણે કહ્યું કે:—“કાટલાં તો ઉઘર ખાઈ ગયા !”

શાહુકાર કાંઈપણ બોલ્યો નહિ. પણ તે તરત ચેતી ગયો કે, મહારા મિત્રે મહેને છેતર્યો છે. ઉઘર તે વળી લોઢાનાં કાટલાં ખાતા હશે ? આ શું બોલે છે ? એવું તે કાંઈ હોય ? એના દાનત બગડી છે. માટે યુક્તિથી તે ઠેકાણે લાવવી. કહેવત છે કે, થાય તેવા થઈએ તોજ ગામ વચ્ચે રહીએ. મહારે પણ એની કળા એના ઉપર અજમાવવી. એમ સમજીને તે ગુપચુપ પોતાને ઘેર આવ્યો ગયો. એના મિત્રને એક નાનો છોકરો હતો. તે એને ઘણો બહાલો હતો. શાહુકારે એક દિવસ પોતાના મિત્ર પાસે જઈને તહેને કહ્યું:—“આજે તહમારા છોકરાને મહારી સાથે મોકલો. મહારે એને કેટલીક રમત બતાવવી છે.” છોકરાને પણ જવાતું મન હતું, તેથી બાપની રજા લઈને તે એની સાથે ગયો. શાહુકાર તે છોકરાને ખીજા કેઈના ઘરમાં મુકી આવ્યો. અને ત્યાં એને રમવાને રમકડાં આપ્યાં. પણ તહેને પાછો પોતાના બાપને ઘેર મોકલ્યો નહિ. આખરે તહેનો બાપ અધીરો થઈ ગયો અને શાહુકારની પાસે આવીને પૂછવા લાગ્યો:—“ક્યાં છે મહારો છોકરો ?”

શાહુકારે હંડે પેટે જવાબ દીધો:—“એને તો પક્ષી પાંખમાં ઘાલીને ઉપાડી ગયું.”

એના મિત્રે કહ્યું:—“વાત શી કરો છો ? પક્ષી તે વળી છોકરાને ઉપાડી જઈ શકતું હશે ?”

શાહુકારે એની ચાલાકી એના ઉપરજ ચલાવી અને કહ્યું કે:—“ભાઈ ! ઉઠર જો લોઢાનાં કાટલાં ખાઈ જાય, તો પક્ષી પણ છોકરાને ઉપાડી જઈ શકેજ.”

એનો મિત્ર હસી પડ્યો. “હા ભાઈ હા ! સમજ્યો; તમે મ્હારી મજાક કરો છો. ત્હમારાં કાટલાં મ્હારી પાસે છે તો ખરાં. હું તો ત્હમારું પાણી જોતો હતો. મ્હારે કાંઈ પચાવી પાડવાં નહોતાં.”

શાહુકાર બોલ્યો:—“હજીયે વખતસર સમજ્યા છો. હું પણ ત્હમારું પારખું જોતો હતો. મ્હને જો મ્હારાં કાટલાં મળશે, તો ત્હમને ત્હમારો છોકરો કેમ નહિ મળી શકે ?”

સાર:—થાય તેવા થઈએ, તોજ ગામ વચ્ચે રહીએ. લુચ્યા સંગાથે લુચ્યાઈ કર્યા વિના ફતેહ મળતી નથી.

૫. સમયસૂચકતા.

પંડિતે રાજકુંવરોને કહ્યું:—“આ વાર્તાઓમાં તમને સમજણ તો પડતી હશેજ. આપણા માથા ઉપર જ્યારે આફત આવી પડે, ત્યારે આપણે ગભરાઈ જવું નહિ. પણ ધીરજ રાખીને શાન્તિથી તે આફતમાંથી બચવાનો ઉપાય શોધી કાઢવો. એ ગુણને સમયસૂચકતા કહે છે. ખામોશ અને ખંત વિના સમયસૂચકતા રહેતી નથી. સમયસૂચકતાથી એક વાંદરો મગરના હાથે મરતો બચ્યો હતો.”

“તે વળી કેવી રીતે?”, રાજકુંવરોએ પૂછ્યું.
વિષ્ણુશર્માએ નીચે પ્રમાણે વાત કહેવા માંડી:—

વાંદરો અને મગર.

કોઈએક સમુદ્રને કિનારે જાંબુનું ઝાડ હતું. તેના ઉપર એક રક્તમુખ નામનો વાંદરો રહેતો હતો.

એક દિવસ એ રક્તમુખે એક ઘરડા મગરને દીઠો. તે એના ઝાડની પાસેજ પડી રહ્યો હતો. એને જોઈને રક્તમુખે કહ્યું:—“ભલે પધાર્યા ! તમે મહારા ઘરને આંગણે આવ્યા છો, માટે મહારા મહેમાન છો. હું તમને જોઈને ઘણું ખુશી થયો છું. લ્યો, આ ગળ્યાં શાકેર જેવાં જાંબુ હું આપું છું, તે ખાઓ.”

એમ કહીને તેણે થોડાંક જાંબુ મગરને આપ્યાં. મગરને તે બહુ લાવ્યાં. જાંબુ ખાવાની લાલચથી રોજ મગર ત્યાં આગળ આવવા લાગ્યો. બન્ને જણા સાથે બેસતા, વાતચીત કરતા અને જાંબુ ખાયાં કરતા. જાંબુ ખાઈ રહીને, મગર પાછો પોતાને ઘેર જતો. નદીમાંજ તેનું ઘર હતું.

એક દિવસ મગર પોતાને ખાતાં વધેલાં થોડાંક જાંબુ પોતાની સ્ત્રીને માટે ઘેર લઈ ગયો. તેને પછુ એ જાંબુ ઘણાંજ લાવ્યાં. તેની ડાઢમાં એને સ્વાદ રહી ગયો. તેથી તે બોલી:—

“આવાં ફળ મહારે સાડું રોજ લાવ્યાં કરો, તો કેવું સાડું ?” તે ઉપરથી રોજ મગર પોતાની સ્ત્રીને માટે જાંબુ લઈ જતો, અને તેને આપતો. એક દિવસ તેની સ્ત્રીએ પૂછ્યું:—

“આવાં અમૃત જેવાં મીઠાં ફળ તમે ક્યાંથી લાવો છો ?”

મગરે જવાબ દીધો:—“નદી કિનારે એક ઝાડ છે. તંના પર એક મ્હારો વાંદરો મિત્ર રહે છે. તેની પાસેથી હું આ ફળ લાવું છું.”

“ત્યારે એ વાંદરો પણ આ ફળ ખાતોજ હશે,” તેની સ્ત્રીએ ફરી સવાલ કર્યો.

મગર બોલ્યો:—“હા, એતો એના ઉપરજ રહે છે; રોજ બધાં બહુયે ખાતો હશે.”

તેની સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ત્યારે તો આવાં અમૃત જેવાં ફળનોજ એનો કોઠો બંધાયો હશે. તો પછી એનું કાળજી કેટલું બધું સ્વાદિષ્ટ હશે ? ખરેખર ખાવા લાયકજ હોવું જોઈએ. મ્હને એનું કાળજી નહિ લાવી આપો ?”

મગર ગુસ્સે થઈને બોલ્યો:—“અરે વાહ ! કાળજી તે વળી શી રીતે લાવું ? એ તો મ્હારો મિત્ર થાય છે. મિત્રને મ્હારાથી કેમ મરાય ?”

તેની સ્ત્રીએ હઠ લીધી:—“બોલો લાવી આપવું છે કે નહિ ? કાળજી લાવી આપશે નહિ, તો હું જીવતી નહિ રહું. મિત્રનો જીવ બચાવવા જતાં, તમને સો હત્યાનું પાપ લાગશે.”

મગર આખરે લાચાર થઈને વાંદરા પાસે ગયો. રક્ત-સુખ તે વખતે ઝાડ ઉપર બેઠો હતો. બહુજ ઢ્યામાણું મ્હોં શાખીને મગર ત્યાં આગળ પડી રહ્યો હતો.

“આજે કેમ આવા દીલગીર દેખાઓ છો ?”

મગર બોલ્યો:-“અરે કાંઈ નહિ, જવા દો એ વાત !”
એમ કહીને તેણે ઉઠા નિસાસો નાંખ્યો.

વાંદરાએ કહ્યું:-“એમ શું થવાઓછો શું કરવા ? જે
હોય તે બેલાશક કહો. હું તમારો મિત્ર છું. એક બીજાને
સુરકેલીમાં મદદ કરે નહિ, તે મિત્ર શા કામના ?”

મગર બોલ્યો:-“હા ભાઈ ! તમે મદદ કરી શકો તેમ
છો. આ તો સાધારણ વાત છે. મહારી સ્ત્રી મહારી સાથે
રીસાઈ છે. તમારાં જાંબુ એને બહુ લાવે છે. હું એને માટે
ઘણું ખર્ચ અહીંથીજ લઈ જાઉં છું. આજે એણે મહને પૂછ્યું:-
“આવાં સુંદર ફળ તમે ક્યાંથી લાવો છો ? મહેં તહમારું નામ
દીધું. ત્યારથી એ હઠ લઈ બેઠી છે. આવાં ફળ જે તહમને
રાજ આપે છે, તેને તમે કદી અંહી બોલાવી લાવતા પણ
નથી ! હમણાંજ બોલાવી લાવો; નહિ તો હું તહમારી સાથે
બોલીશ નહિ. ભાઈ ! એથી હું સુંઝાઉ છું.”

વાંદરાએ જવાબ દીધો:-“પણ તમે તો નદીમાં રહો છો.
ત્યાં હું આવી શી રીતે શકીશ ? મહને તરતાં આવડતું નથી.”

મગર બોલ્યો:-“બેસી જાઓ મહારી પીઠપર; હું તમને
સુખરૂપ લઈ જઈશ.”

વાંદરાએ તેના વચન પર વિશ્વાસ રાખ્યો. તે મગરની
પીઠ પર ચઢી બેઠો. પછી તેઓ નદીમાં ઢાળા થયા.

જમીન ઉપર મગર ધીમે ધીમે ચાલતો હતો, પણ
પાણીમાં ત્રેણે સપાટા બંધ તરવા માંડ્યું. એથી વાંદરાને
ઘણી ખડીક લાગી અને તે બોલી ઉઠ્યો:-“ભાઈ ! ધીરે ધીરે
ચાલ. પાણીના મોત્તંઓથી મહારું આખું શરીર પલળી ગયું.”

તે સાંભળીને મગરે વિચાર કર્યો કે, આ વાંદરા હવે અથાગ પાણીમાં આવી લાગ્યો છે. તેથી મહારા કળજમાંથી એ હવે છુટો થઈ શકે તેમ નથી. માટે લાવ એને ખરી હકીકત કહું. એ વિચારથી ત્હેણે કહ્યું:—“મિત્ર ! તું હવે ઈશ્વરનું સ્મરણ કરી લે. મહારી સ્ત્રી ત્હને મારી નાંખવાની છે.”

વાંદરાને ખડીક તો ઘણી લાગી હતી, છતાં તે હિંમત હાર્યો નહિ. તેણે સમયસૂચકતા રાખીને પૂછ્યું:—“ત્હારી સ્ત્રી મ્હને શા માટે મારી નાંખશે ?”

મગર બોલ્યો:—“મહારી સ્ત્રીએ તમારાં જાંબુ ખાધાં હતાં. તે એને બહુ લાગ્યાં. એ જાંબુ તમે આપ્યાં હતાં, તે પણ એ જાણતી હતી. તેથી એણે કહ્યું:—“એ જાંબુ આપનારે પણ જાંબુના જેવોજ ખાવા લાયક હશે. એને મહારી પાસે લઈ આવો. મહારે એનું કાળજું ખાવું છે ત્હમે જો એને અંહિ નહિ લઈ આવો, તો હું મરી જઈશ. હવે શું કરવું ? જો હું તમારો જીવ ઉગાડું છું, તો મારી સ્ત્રી મરણ પામે છે. તેથી હું ત્હમને એની પાસે લઈ જઈ છું.”

“અરે, જાઓ મહારા ભાઈ !” વાંદરાએ જવાબ દીધો. “એમાં શી વીસાત છે ? પણ પહેલેથીજ એ વાતનો ખુલાસો કરવો હતો ને ? મ્હેં તો મ્હારું કાળજું જાંબુડીની બખોલમાં મુકી રાખ્યું છે. મહારી સાથે તો ફક્ત મ્હારું દૃઢયજ લેતો આવ્યો છું.”

મૂર્ખ મગર બોલ્યો:—“ત્હમારા કાળજી વગર તો નહિ ચાલે; મહારી સ્ત્રી તોફાન મચાવશે. ચાલો, આપણે જઈને લઈ આવીએ.” એથી તેઓ પાછા ફર્યા અને થોડી

વારમાં જાંબુડી આગળ આવી પહોંચ્યા. વાંદરો ઝટ કરતો ઝાડ ઉપર ચઢી ગયો. “કાળજી ક્યાં છે ?” નીચેથી મગરે પૂછ્યું.

વાંદરો બોલ્યો:—“અરે હૈયાફૂટા ! તું ત્હારું કાળજી ક્યાં રાખે છે ? ત્હારા શરીરમાં કે બીજી કોઈ જગ્યાએ ? મ્હારું કાળજી તો હંમેશાં હોય છે તેમ મ્હારા શરીરમાંજ છે; તે ત્હારી વહુને માટે વાળુ કરવાને આપી શકાય તેમ છે નહિ. મ્હેં મોટી ભલ કીધી કે ત્હારા જેવા નિર્દય પ્રાણીના ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો.”

સાર:—આ પ્રમાણે સમયસૂચકતાથી વાંદરાએ પોતાનો જીવ બચાવ્યો. સમય સૂચકતાથી એમ પોતાના તેમજ બીજાના જીવન માલનું રક્ષણ થઈ શકે છે.

૬. લુચ્ચો બગલો અને ચાલાક કરચલો.

કોઈ એક સરોવરમાં એક લુચ્ચો ઘરડો બગલો રહેતો હતો. તે ઘણું આળસુ હતો. એથી તે માંછલાં પકડવાની તસ્દી લેતો નહતો.

“હું આ સરોવરની પાળ ઉપર ઉભો રહીશ; અને એકાદ માંછલું તો અંહી આગળ આવ્યા વિના રહેશે નહિ.” એમ તે ધારતો. તે ઘણું ભૂખ્યો થઈ ગયો હતો. છતાં કાંઈ ખાવાનું હાથ લાગ્યું નહિ. એથી તે ઘણું દીલગીર થઈ આંખમાંથી આંસુ પાડવા લાગ્યો.

આખરે માંછલાંએ તેને દીઠો, ત્યારે પૂછ્યું:—“મામા ! આજે આટલા બધા ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો ? અમારામાંથી કોઈને પકડતા પણ નથી ! તમને શું દુઃખ થયું છે ?”

બગલો બોલ્યો:—“અફસોસ ! અફસોસ ! બહુ દીલગીરીની વાત છે. તમને કહેતાં મ્હારી જીલ પણ ઉપડતી નથી. આજે તમારાં બધાંયનું મોત છે. થોડીવારમાં એક માછી આવશે અને તમને પકડી જશે. પછી હું શું કરીશ ? મ્હારું ગુજરાન કેમ ચાલશે ?”

માછલાંઓએ કહ્યું:—“એમ કેમ કહો છો ? મામા ! તમે તો બહાદુર અને ચાલાક છો. માછી આવે ત્યારે તેને મારીને કાઢી મુકજો.”

બગલાએ કહ્યું:—“હું શી રીતે કાઢી મુકીશ ? હું તો ઘરડો થઈ ગયો છે. મ્હારથી એની સાથે લઢાશે નહિ. એ જરૂર આવીને તમને પકડી જશે.”

માછલાંઓએ કહ્યું:—“ત્યારે શું તમે અમને નહિ ઉગારો ? અમે પકડાઈ જઈશું, તો તમારે ભૂખે મરવું પડશે. અમને બચાવશો, તોજ તમને ખાવાનું મળશે.”

બગલો બોલ્યો:—“તમને હું શી રીતે બચાવું ?”

“અમને બીજે કોઈ ઠેકાણે લઈ જાઓ,” બધાં માછલાંઓએ કહ્યું.

તે ઉપરથી બગલોમામો એક પછી એક બધાં માછલાંઓને ચાંચમાં ઘાલીને લઈ ગયો. પણ એ તેમને કોઈ તળાવ કે સરોવરમાં લઈ ગયો નહિ. એ તેમને ખડક આગળ લઈ ગયો અને ત્યાં તેમને તડકામાં સૂકવવા મુક્યાં.

“હવે મ્હને ઘણા દિવસ સુધી ખાવાનું મળ્યાં કરશે.” એ વિચારથી બગલો હરખાયો.

તે પાછો સરોવર આગળ ગયો, ત્યારે એક કરચલાએ હેને પૂછ્યું:—“બધાં માછલાંઓ ક્યાં જતાં રહ્યાં ?”

બગલાએ કહ્યું:-“થોડીવારમાં એક માછી અહીં આવી પહોંચશે, અને તે તળાવમાંહેના તમામ માછલાંઓને પકડી જશે.”

“કરચલાઓને પણ શું તે પકડશે ખરો ?” તે કરચલાએ પૂછ્યું.

બગલો બોલ્યો:-“તહેના હાથમાં જે કાંઈ આવશે તે એ પકડશે.”

કરચલો બોલ્યો:-“ત્યારે તો મ્હને પણ તમે જ્યાં બધાં માછલાંઓને મૂકી આવ્યા, ત્યાં આગળ લઈ જાઓ.”

બગલાંએ તે કરચલાંને ઉચકવાને પોતાની ચાંચ ઉઘાડી. તે કરચલો પણ કાંઈ કાચો નહતો. ચાલાક અને ઉસ્તાદ હતો. તે બોલ્યો:-“એમ નહિ, બગલા મામા ! હું બહુ મોટો હોવાથી ત્હમારી ચાંચમાં નહિ મ્હાંઉ. હું મ્હારા નખ વાળા પગ વડે ત્હમારી ગરદન આસપાસ લટકી રહીશ.”

બગલાએ તેને એ પ્રમાણે કરવા દીધું. પછી તેને લઈને પોતે ઉડી ગયો.

કરચલાંએ એકાએક નીચે નજર કરી. તેણે બધાં માછલાંઓને તડકામાં સૂકાતાં દીઠાં. તેણે નિસાસો નાંખ્યો:- “અફસોસ ! બહુ ખોટું થયું. મ્હેં આ ઘાતકી પ્રાણીને ભરોસો કર્યો. એ હવે મ્હને પણ માંછલાંઓની માફક મારી નાંખશે.” પણ તે હિંમત હારી ગયો નહિ. સમયસૂચકતા રાખીને તે બોલ્યો:-“મામા ! તમે મ્હારા જીત ભાઈઓને બચાવશો ?”

“હા, બેશક બચાવીશ.” બગલાએ જવાબ દીધો.

કરચલાએ કહ્યું:-“ત્યારે ચાલો, પાછા સરોવર જઈએ. મહારા જાતિ ભાઈએ ક્યાં છે, તે હું તહમને બતાવું.” બગલો પાછો ફર્યો, અને ઝટ સરોવર આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યારે લાગ જોઈને કરચલો બોલ્યો:-“મામા ! આ રહ્યા મહારા જાતિભાઈએ સરોવરને તળીયે.” એમ કહીને તેણે પોતાના અણીદાર નખ વડે તે બગલાની કોમળ ડોક કાપી નાંખી. બગલો મરણ પામ્યો; અને કરચલો નીચે પાણીમાં પડ્યો.

સાર:-આમ સમયસૂચકતા રાખવાથી કરચલો જીવતો રહ્યો.

૭. સિંહ અને સસલું.

કોઈએક જંગલમાં ભાસુરક નામે સિંહ રહેતો હતો. તે ઘણો બળવાન હતો. રોજ ઘણાં જાનવરોના જીવ લીધા વગર તે જંપતો નહિ. તે ઉપરથી બધાં જનાવરો ભેગાં મળીને એની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યા:-“અમે દરરોજ અછેક જનાવર તહમને મોકલી આપીશું.”

સિંહે તે વાત કબૂલ રાખી.

આખરે એક વખત એક શશલાંને વારો આવ્યો. તે ઘણો ચાલાક તથા બુદ્ધિશાળી હતો. જાણી જોઈને તે એની પાસે બહુ મોડો ગયો. સિંહ જૂઝળા દુઃખથી ઝહેબાકળો થઈ ગયો હતો. શશલાંને આવતો જોઈને તે એકદમ ક્રોધ કરીને કહેવા લાગ્યો:-“હરામખોર ! તું આટલો બધો મોડો કેમ આવ્યો ? આજે તહને મારીશ અને તે સાથે જંગલનાં બીજાં બધાં જનાવરોને પણ મારી નાંખીશ.”

તે શશલો કાલાવાલા કરતો કહેવા લાગ્યો:-“એમાં મહારો વાંક નથી. રસ્તે થઇને આવતાં બીજા એક સિંહે મહને રોકી રાખ્યો હતો. તહેણે કહ્યું:-‘આ વન તો મહારૂં છે. તમે રોજ લાસુરકને કેમ અછેકું જનાવર મોકલી આપો છો ? લાસુરક તો ચોર છે.’ એમ કહીને તે મહને આવવા દેતો ન હતો. તેમ છતાં હું જેમ તેમ કરીને અંહી નાસી આવ્યો છું.”

તે સાંભળીને લાસુરક બોલી ઉઠ્યો:-“એમ હોય તો તે સિંહ મહને ઝટ દેખાડ. હું ત્હોનો જીવ લીધા વગર નહિ રહું.”

શશલાએ ત્હોને વધારે ઉશ્કેરવાની મતલબથી કહ્યું:-“અરે, એ સિંહ તો આપના કરતાં વધારે બળવાન છે. અને પાછો કિલ્લામાં ભરાઈ રહ્યો છે. માટે આપના હાથમાં આવવો મુશ્કેલ છે.”

લાસુરક વધારે ગુસ્સે થઇને બોલ્યો:-“એ બધી વાત જવા દે. એકવાર મહને એ ક્યાં છે તે બતાવ. પછી તું જોજે કે હું એનો નાશ કરું છું કે નહિ.”

શશલાએ કહ્યું:-“એમ હોય તો ચાલો. હું આપને બતાવું,” એમ કહીને શશલો ત્હોને એક કૂવા આગળ લઈ ગયો અને કહેવા લાગ્યો:-“મહારાજ ! આપને આવતા જોઈને એ સિંહ આ કિલ્લાની અંદર ભરાઈ ગયો છે.” તે મૂખ સિંહે કૂવાની અંદર નજર કરી તો પોતાનોજ પડછાયો તેમ જોવામાં આવ્યો. એણે બાણ્યું કે આજ મહારો દુશ્મન સિંહ છે. તેથી એ જોરથી ગર્જના કરવા લાગ્યો. પાણીમાં તેને

પડ્યો પડ્યો. બમણા જોરથી સામી ગર્જના થઈ. સિંહે જાણ્યું કે આ મહારી સામુંજ ગર્જના કરે છે. તેથી એણે ખીજવાઈને એકદમ તે કૂવાની અંદર છલંગ મારી. પાણીમાં પડ્યો અને મરી ગયો. શશલાની આ ચાલાકીને માટે બધાં પશુઓએ ત્હેને શાખાશી આપી.

સાર:-શશલાંએ પણ અછલ વાપરીને સમયસૂચકતાથી પોતાનો જીવ બચાવ્યો.

૮. ટીટોડો અને મહાસાગર.

મગર બનવામાં સાર નથી. શેરને માથે સવાશેર હંમેશાં હોયછેજ. સામા માણસની સત્તાનો ખ્યાલ પહેલો કરવો જોઈએ. બળીયા સાથે બાથ લીડવી એ બેવકુફ માણસનું લક્ષણ છે. રાજા કેન્યુટે સમુદ્રની સત્તા સ્વીકારી નહોતી. સમુદ્રનાં મોજાં આવતાં રહેતાં હતાં, તે વખતે સમુદ્ર કિનારે એ પોતાની ખુરશી નંખાવીને બેસી રહ્યો હતો. આખરે હેરાન થઈને એને તે જગ્યાએથી ઉઠી જવું પડ્યું હતું. એવીજ સ્થિતિ એક ટીટોડા અને ટીટોડીની થઈ હતી. તેઓ દરિયા કિનારે રહેતાં હતાં.

ટીટોડીએ પોતાના ઘણીને પૂછ્યું:-“આપણે આપણો માળો કઈ જગ્યાએ ખાંધીશું?”

ટીટોડો બોલ્યો:-“ક્યાં તે વળી અહીંઆંજ દરિયા કિનારા પર.”

ટીટોડી બોલી:-“આ તો દરીઆની બહુ પાસે છે. દરિયાનાં મોજાંથી આપણો માળો ઘસડાઈ જશે.”

ટીટોડાએ કહ્યું:—“હરિયાના શા ભાર કે આપણો માળો ઘસડી બચ ? આપણે ખુબીથી માળો બાંધીશું. હરિયાની મગદુર નથી કે તેમાં પ્રવેશ કરી શકે.”

એથી ટીટોડાએ મમત કરીને હરિયા પાસેની ઝાડીમાં પોતાનો માળો બાંધ્યો. થોડીવારમાં તોફાની પવન પુકાવા લાગ્યો. હરિયાનાં માળાં ખુબ જોસથી ઉછળવા લાગ્યાં. આખરે જોસબંધ છાલકો આવવાથી, તેમનો માળો પાણીમાં ઘસડાઈ ગયો.

ટીટોડી બોલી ઉઠી:—“લેતા જાઓ ! જોયું ? બળીયાના બળનો ખ્યાલ નહિ કરવાનું પરિણામ ?”

માર:—“હિત કહ્યું સૂણે ન કાંઈ તે બધિર સરખો જાણવો, સાફ માહું ન સમજતાને પણ સમજી કાઢવો.”

૯. ત્રણ માછલીની વાત.

કોઈ એક તળાવમાં ત્રણ માછલીઓ રહેતી હતી. દેખાવમાં તેઓ એકસરખીજ દીસતી હતી. પણ ત્રણેના રસ્તા ન્યારા હતા. સ્વભાવમાં તેઓ એકબીજાથી બહુ જુદી પડતી હતી.

પહેલી માછલી ઘણી ઉદ્યોગી હતી. તે આખા તળાવમાં બધે ફરી વળતી. તળાવમાં કયે ઠેકાણે શું આવ્યું છે તેની એ ઉદ્યોગી માછલીને ખબર રહેતી. તે ઘણીજ ચાલાક અને લાંબી પહોંચવાળી માછલી હતી. તે હંમેશાં પાણી પહેલાં પાળ બાંધતી. ફક્ત વિચાર કરીને બેસી રહેતી નહિ. પણ અટ તેને અમલમાં મૂકતી.

ખીજી માછલી પણ કાંઈ સુસ્ત નહોતી. તે નિત્ય પાણીમાં તરતી અને મજા કરતી. પણ તે પેલી ઉલોચી માછલીના જેવી લાંબી પહેાંચવાળી નહતી. ભવિષ્યનો વિચાર આગાઉથી કરતી નહિ. યશે ત્યારે ભેઈ લેવાશે; પડશે ત્યારે દેવાશે એમ સમજીને જેવો વખત તે પ્રમાણે વર્તતી. નંબર ત્રીજાની માછલી એ બન્નેથી તદ્દન જુદાજ સ્વભાવવાળી હતી. તે ઘણીજ જડખુદ્દિની, આજસુ તથા દેયલ હતી. જ્યાં પડી હોય ત્યાંજ પડી રહેતી. તેને કાંઈપણ કામ કરવું ગમતું નહિ. ખરેખરી ભૂખી થાય, ત્યારેજ તે મ્હોં આગળ જે કાંઈ પડ્યું હોય તે ખાઈ લેતી. તે આગ લાગ્યા પછી કૂવો ખોદવા બેસે તેવી હતી.

એક દિવસ બે માછીમારો તે તળાવ આગળ આવી પહેાંચ્યા. તેઓ માંહોમાંદ્ય કહેવા લાગ્યા:—

“આવતી કાલે આપણે આ તળાવમાં જાળ નાંખીશું. પાણી પણ થોડું છે, એટલે ખુબ માછલાં હાથ લાગશે.”

તે સાંભળીને પહેલા નંબરની માછલીએ બધાં માછલાં-ઓને બોલાવીને કહ્યું:—“પેલા માછીઓએ શું કહ્યું તે તમે સાંભળ્યું ? કાલે તેઓ અહીં જાળ નાંખવાના છે. તો આપણે રાત્રનાજ કાંઈ પાસેના તળાવમાં ચાલ્યા જઈએ.”

ત્રીજા નંબરની માછલી બોલી ઉઠી:—“હાહા, સાંભળ્યું. એમાં શું થઈ ગયું ? માછીઓ ભલે આવે. આપણા નશીબમાં બે જીવતા રહેવાનું હશે, તો કાંઈ આપણને અહિં પણ મારી શકે તેમ નથી. અને આપણા નશીબમાં મેરવાનુંજ નક્કી હશે, તો જ્યાં જઈશું ત્યાંથી પણ પકડાઈશું. મારે આપણે તો કાંઈ જતા નથી.”

પહેલા નંબરની માછલીએ શુરસે થઇને કહ્યું:—“વાત શી કરે છે? હાથે કરીને મરવું છે? હું તો મ્હારે આ ચાલી.” એમ કહીને તે ત્યાં આગળથી તરતી તરતી ખીબ તળાવમાં જતી રહી. એવામાં એકાએક ત્યાં આગળ સૂર્યનું અજવાળું થયું. માછીઓ આવી પહોંચ્યા. તેમનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળીને ખીબ નંબરની માછલી પણ ગભરાઈ ગઈ. તેણે વિચાર્યું કે “હવે મ્હારે પણ જવું બેઠકો.” તે એકદમ ઊવ લઇને નાઠી, ને પાસેના તળાવમાં સહીસલામત પહોંચી ગઈ.

ત્રીજા નંબરની માછલી તો સુસ્ત થઇને પડીજ રહી હતી. તેણે વિચાર કર્યો કે “માછીને એકવાર બળ તો નાંખવા હો; પણ બળ બાળ કોઈ નાંખવાનું નથી. એ તો જોટી વાત.” એમ ધારીને તે ત્યાંની ત્યાંજ પડી રહી. એવામાં માછીઓએ ઓર્ચીતી બળ નાંખી અને બીબાં માંછલાંઓ ભેગી તે પણ પકડાઈ ગઈ અને મરણ પામી. પહેલા અને બીબા નંબરની માછલીઓને કરી ઈબ થઈ નહિ.

સાર:—ઉઘોગીનું નશીબ પણ ઉઘોગી રહે છે; અને આગસુનું નશીબ આગસુજ થઈ રહે છે. કહેવત છે કે જેવું વાવીએ તેવું લણીએ અને કરીએ તેવું પામીએ.

૧૦. વાંદરાઓ અને દોઢડાહું પક્ષી.

બહુઓલા અને લપૂઠા થવામાં સાર નથી.

એક વખત રાતના વાંદરાઓનું ટોળું ઝાડપર બેઠું હતું. ટાઢને લીધે વાંદરાઓ સખત ધ્રુજતા હતા. એવામાં તેમણે જમીનપર કાંઈક ચળકતું દીઠું. તેઓ કહેવા લાગ્યા:—“ત્યાં દેવતા જણાય છે. ચાલો આપણે ત્યાં જઈને તાપણી કરીએ.”

એક પક્ષી પણ ત્યાંજ બેઠું હતું. વાંદરાઓની આ વાતચીત ત્રેણે સાંભળી. તે બોલી ઉઠ્યું:—“જ્યાં બેઠા છો, ત્યાંજ બેસી રહો. એ તો આગીચા છે. એમનાથી હુંક નહિ વળે.”

મૂર્ખ વાંદરાઓએ કહ્યું:—“શું એમનાથી હુંક નહિ વળે ? શું દેવતાથી તાપણી નહિ કરાય ?”

પક્ષી બોલ્યું:—“હા, હું એમજ કહું છું. એ જાણે જાણે તણખા જેવું જણાય છે તે દેવતા નથી. એ તો આગીચા છે.”

વાંદરાઓ રહીડાઈને બોલી ઉઠ્યા:—“શું તું અમારી મજાક કરે છે ? ઉભો રહે; અચ્ચા ! હમણાં ત્હારી ખો ભૂલાવીએ છીએ.” એમ કહીને તેઓ એકદમ તે પક્ષીના ઉપર તૂટી પડ્યા અને તેને મારી નાંખ્યું.

સાર:—‘અણબોલાવ્યું’ બોલે તે તણખલાની તોલે.’ વગર માંગ્યે શીખામણ અગર સલાહ આપવી એ સલામતીભર્યું નથી.

૧૧. વાઘના ચામડામાં ઢંકાએલો ગધેડો.

જાતિ સ્વભાવ બદલાતો નથી. વિનાશકાળે વિપરીતબુદ્ધિ.

કોઈ એક ગામમાં એક ગરીબ ઘોભી રહેતો હતો. ત્રેને ત્યાં એક ગધેડો હતો. તે ગધેડાને ખાવાનાં સાંસા પડતા હતા. તેથી તે ઘણો દુખળો પડી ગયો હતો. ઘોભી પણ ઘણો ગરીબ હતો, તેથી એને પેટ પૂરતું ખવડાવી શકતો નહિ. એક દિવસ વાઘનું ચામડું તે ઘોભીને હાથ આવ્યું. ત્રેણે એ ચામડું પેલા ગધેડાને પહેરાવી દીધું. પછી તેને ખેતરમાં ચરવાને છુટો મુકી દીધો.

ગામના લોકો તેને ખરેખરે વાઘ બાણીને, તેને જોઈને મુઠીવાળીને નાસી જતા. આથી તે ગધેડાને મન માન્યું ચરવાની મજા પડતી. દરરોજ તે વાઘનું ચામડું

ઝોઢીને ખેતરોમાં ભરાતો અને તાળો પાક ખાતો. આથી થોડા દિવસમાં તે ધાબડ ધીંગો બની ગયો. શરીરે હૂંટ પુન્ટ થઈ ગયો. રાજની માફક એક દિવસ તે ખેતરમાં ચરી રહ્યો હતો, તેવામાં ઝોચીતો એક બીજો ગધેડો ભૂંક્યો. વાઘના આમડામાં ઠંકાએલા ગધેડાએ પણ તે જોઈને ભૂંકવા માંડ્યું.

તે ઉપરથી ખેતરના માણસો ખરો લેક બાણી ગયા કે, આતો ગધેડોજ છે, કાંઈ ખરો વાઘ નથી. એટલે તેઓએ ઠાંગ, લાઠી વગેરે લાવીને એની ખબર લઈ નાંખી. ગધેડાને એવો તો સખ્ત માર માર્યો કે તેના રામ રમી ગયા.

સાર:-“જાત ન મૂકે જાત.” દરેક જાતિનો કુદરતી સ્વભાવ બદલાતો નથી. અવિચારીપણું સઘળી આપદાઓનું મૂળ કારણ છે.

મિત્રનો લાભ કેમ થાય તે વિષે.

ત્યાર પછી પંડિતે રાજકુંવરોને કહ્યું કે મિત્રોએ એક બીજાને મદદ કરવી જોઈએ. ગરીબ મિત્રો હોય તે સેવા ધર્મ બજાવે. પૈસાદાર હોય તો પૈસાની મદદ કરે. જો તેઓ રાજ હોય, તો પ્રજાનું રક્ષણ કરે. આપણે આપણી સુંજાશ પ્રમાણેજ આપણા મિત્રોને સહાય કરી શકીએ. આપણા મિત્રો પણ તહેમની શક્તિ પ્રમાણે આપણને મદદ કરી શકે. એમ થાય તોજ બધા મિત્રો સુખી થઈ શકે. મિત્રો હોવા છતાં જંઓ દુઃખી થતા હોય તેમને બેવકુફ બાણવા. કાગડો, ઉંદર, કાચબો અને હરણ એ મિત્રો પણ આ પ્રમાણે વર્તીને સુખી થયા હતા.

રાજકુંવરો બોલ્યા:-“અમારે એ વાર્તા સાંભળવી છે.” તે ઉપરથી વિષ્ણુશર્માએ નીચે પ્રમાણે વાર્તા કહેવા માંડી:-

૧૨. ચિત્રગ્રીવ રાજાની વાત.

દક્ષિણ દેશમાં ગોદાવરી નદીની પાસે એક વડનું ઝાડ હતું. તેના ઉપર એક લઘુપતનક નામનો કાગડો રહેતો હતો. એક દિવસ એક પારધી તે કાગડાની નજરે પડ્યો. તે ચમના ફૂત જેવો ભયંકર જણાતો હતો.

લઘુપતનકને બહુ ખૂંટી લાગી. તે વિચાર કરવા લાગ્યો:—“હવે આ દુષ્ટ કાણુ જાણે શું કરશે ? લાવ એકવાર તપાસ કરું.” તે દિવસે લઘુપતનક ઝાડમાંજ ભરાઈ રહ્યો. ખોરાકની શોધમાં બહાર નીકળ્યો નહિ. પારધીએ થોડીવારમાં જાળ પાથરી. જાળની નીચે તહેજે થોડાક ચોખાના દાણા પણ વેર્યાં. પછી તે ઝાડીમાં સંતાઈ ગયો.

તે વખતે કબૂતરોનો રાજા, ચિત્રગ્રીવ, આકાશમાં સુસાફરી કરતો હતો. તેની સાથે બીજાં કબૂતરો પણ હતાં. તેઓ બધાં પારધીએ પાથરેલી જાળની પાસેના એક ઝાડ ઉપર ભેઠાં. ચિત્રગ્રીવે જમીન ઉપરના ચોખાના દાણા દીઠા. તે કહેવા લાગ્યો:—“આ દાણા અંહિ ક્યાંથી આવ્યા ? નજીકમાં કેઈ માણસ હોવો જોઈએ. માટે એ દાણા ખાવામાં સાર નથી.”

તે સાંભળીને એક જુવાન મગફળી કબૂતરે કહ્યું:—“આપણે ભય અને સંશયથી હમેશાંજ પાછા હટીશું તો આપણને કાંઈ પણ ખોરાક નહિ મળે. આપણે નહિ ખાઈશું તો એ દાણા બીજાં પક્ષી ખાઈ જશે. તેથી મ્હારી સલાહ તો એવી છે કે આપણે જરૂર એ જગોએ જવું અને હાથમાં આવેલા ખોરાક ગુમાવવો નહિ.”

ખીજાં કબૂતરોને પણ એ વાત ઠીક લાગી. તેઓ બધાંજ ખાવાની લાલચે તે જગ્યાએ ગયાં. જાળ પાસે જતાંવારને તેમાં સપડાઈ ગયાં.

ચિત્રગ્રીવે તેમને ઉડીને તે જગ્યાએ જતાં દીઠાં. તે વિચાર કરવા લાગ્યો:—“કોઈએ મ્હારી વાત લક્ષમાં લીધી નહિ; અને આખરે બધાંજ સપડાઈ ગયાં. લાવ, હું જઈને એમને મદદ કરું.” એ વિચારથી એ પણ તે જગ્યાએ ઉડીને ગયો અને જાળમાં ફસાઈ ગયો.

પારધીએ પક્ષીઓને જાળમાં સપડાએલાં દીઠાં. તેથી તે પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યારે કબૂતરો બોલ્યાં:—“આપણે આ મજરૂર મૂખાં કબૂતરની વાત માનીને આખરે જાળમાં ફસાયાં.”

ચિત્રગ્રીવ બોલ્યો:—“હવે પસ્તાવો શા કામનો ? જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું. હવે તો એમાંથી છુટવાનો ઉપાય શોધી કાઢવો જોઈએ.”

ખીજાં કબૂતરોએ કહ્યું:—“તમે કહો તેમ કરીએ. અમને તો કાંઈ સૂઝતું નથી.”

ચિત્રગ્રીવ બોલ્યો:—“હું ઈશારત કરું એટલે આપણે બધાએ એકઠમ ઉડવા માંડવું. આપણે જાળ સાથે ઉડી જઈશું.”

બધાં પક્ષીઓ તેમ કરવાને કબૂલ થયાં. ચિત્રગ્રીવે જેવી ઈશારત કીધી કે તરતજ તેઓ બધાં જાળ લઈને ઉડી ગયાં. પારધીએ તેમને ઉડી જતાં દીઠાં. આ બનાવ જોઈને એ તો બહોલોજ પડી ગયો હતો. એણે તેમને પકડવાની કોશીશ કીધી; પણ જોત જોતામાં તે કબૂતરો અદૃશ્ય ગઈ ગયાં.

ચિત્રગ્રીવ કબૂતરોનો એકલો રાજાજ ન હતો, પણ એ તેમનો સાચો મિત્ર હતો.

સાર:-સાચા મિત્રો પોતાના મિત્રને આકૃતમાં મદદ કરે છે.
કહેવત છે કે “માથું આપે તે મિત્ર.” સંકટ વખતે
જે સહાય થાય તેજ ખરે મિત્ર છે.

૧૩. ચિત્રગ્રીવે કબૂતરોને કેવી રીતે જાળમાંથી
છોડાવ્યાં તે વિષે.

ઉડતાં ઉડતાં ચિત્રગ્રીવે પોતાના કબૂતરોને કહ્યું:-“મહારો
એક મિત્ર છે તે આપણા બંધ છોડાવશે. આપણી જાળ
કરડી નાંખીને તે આપણને છુટા કરશે. તેનું નામ હિરણ્યક
છે અને તે ઉદરોનો રાજા છે. તે ગંડક નદીને કિનારે રહે
છે. ચાલો આપણે તેની પાસે જઈએ.”

તે ઉપરથી બધાં કબૂતરો તે હિરણ્યકની પાસે જઈ
પહોંચ્યાં. આઘેથી કબૂતરોની પાંખોનો ફફડાટ સાંભળીને
હિરણ્યકને એવી તો ખૂબી લાગી કે તે પોતાના દરમાં
ભરાઈ ગયો.

ત્યારે ચિત્રગ્રીવે તહેને કહ્યું:-“મિત્ર ! ખૂબીશ નહિ,
એ તો હું ચિત્રગ્રીવ છું.” હિરણ્યકે તહેનો અવાજ ઓળખ્યો,
અને તે એકદમ બહાર આવ્યો.

ચિત્રગ્રીવ બોલ્યો:-“એક પારધીએ અમને આ જાળમાં
પકડ્યાં હતાં. ભાઈ હિરણ્યક ! તારા દાંત તીણા છે. તું
મહારો જીનો મિત્ર છે. તો મહેરબાની કરીને આ મહારા
મિત્રોના બંધ કરડી નાંખ અને તેમને છુટા કર.”

હિરણ્યક બોલ્યો:-“પહેલાં હું તમારા પાસે કરડી નાંખીશ.”

ચિત્રગ્રીવે કહ્યું:-“ના એમ નહિ. રાજાએ પહેલાં પોતાની
રૈયતનો વિચાર કરવાનો. પછી પોતાની વાત. આ મહારા

મિત્રોને પહેલા છોડવ.” એથી એના મિત્ર હિરણ્યકે બધા કબૂતરોના બંધ પહેલાં કાતરી નાંખ્યા. ચિત્રગ્રીવને એના કહેવા પ્રમાણે સહુથી છેલ્લો છુટો કર્યો.

ત્યાર પછી બન્ને રાજા મિત્રો એકબીજાને ભેટ્યા અને નમન કરીને છુટા પડ્યા.

સાર:—રાજાએ પહેલાં પોતાની રૈયતના સુખનો વિચાર કરવો જોઈએ.

૧૪. ખરા અને ખોટા મિત્રો.

હંમેશાં સારા મિત્રોજ પસંદ કરો. નઠારા સોબતીઓની સાથે ફરશે નહિ. સારાની સોબતથી આપણું સાફજ થાય છે. નઠારાની સંગતથી આપણો નાશ થાય છે. માટે સોબત સારાનીજ કરવી.

મગધ દેશમાં એક હરણ રહેતું હતું. તેનો ખાસ મિત્ર કાગડો હતો. હરણને ખાવાનું ખુબ મળતું તેથી તે શરીરે પુખ્ત બન્યું હતું.

એક દિવસ એક લુચ્ચા શિયાળે તે હરણને જોયું. તેણે વિચાર કર્યો:—“આ હરણનું માંસ મહને ખાવાને મળે તો કેવું સાફ ! પણ તે એટલું બધું મજબૂત છે કે મહારાષ્ટ્રી એના શિકાર થઈ શકશે નહિ. મહારે યુક્તિથી એને ફસાવવું જોઈએ. તોજ એનું માંસ ખાવા મળે.”

એ વિચારથી તે હરણની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો:—“કેમ મિત્ર ! છે તો મજામાંને ?”

હરણે પૂછ્યું:—“તું કોણ છે ?”

તે બોલ્યો:—“હું એક શિયાળ છું. આ જંગલમાં એકલો ભટકું છું. મહારે કોઈ મિત્ર નથી. તમારા જેવા

મિત્રની મ્હારે ખાસ જરૂર છે. મહેરબાની કરીને ત્હમે મ્હને ત્હમारी સેવામાં રાખશે ?”

હરણે કહ્યું:—“ખુશીથી.”

શિયાળના ગયા પછી હરણનો ખરો મિત્ર જે એક કાગડો હતો તે તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો:—“મિત્ર ! આ ત્હેં શું કર્યું ?”

હરણ બોલ્યો:—“કેમ વાહ ! મ્હેં એક નવો મિત્ર કર્યો છે. તે શિયાળ છે.”

કાગડાએ કહ્યું:—“એની ત્હેં કાંઈ કસોટી કરી નેઈ ?”

હરણે જવાબ દીધો:—“ના, કસોટી તો કરી નથી; એમને એમજ મિત્ર થયો છે.”

કાગડો બોલ્યો:—“આમ અનણ્યાને એકદમ મિત્ર બનાવવામાં સાર નથી. દોસ્તી કરતા પહેલાં તેના ગુણ દોષની પરીક્ષા કરવી નેઈએ.”

હરણે કહ્યું:—“તું પણ મ્હારો મિત્ર છે. શિયાળ પણ મ્હારો મિત્ર થશે. તેમાં શી હરકત છે ?”

તે દિવસથી શિયાળ હંમેશાં હરણની સાથેજ ફરતો. રાતના તેઓ છુટા પડતા. શિયાળ શિકાર કરવા જતો અને હરણ ઘાસ ચરવા જતું. સ્હવારે તેઓ પાછા તેજ જગોએ મળતા.

એક દિવસ શિયાળે તે હરણને કહ્યું:—“ચાલ મિત્ર ! એક જગોએ સરસ ચોખા છે. તે હું ત્હને દેખાડું.”

તે ઉપરથી હરણ તે શિયાળની સાથે ગયું. ચોખાનો સ્વાદ તેની દાઢમાં રહી ગયો. તે દિવસથી હરણે રાજ તે ઠેકાણે જવા માંડયું. લોગલોગે એક દિવસ ખેતરના માલીકે તે હરણને ચોખાના દાણા ખાતું દીધું. તેથી ત્હેણે હરણને

પકડવાને જાળ પાથરી. હરણુ તેમાં ફસાઈ ગયું. હરણુ પોતાના મન સંગાથે વિચાર કરવા લાગ્યું:—“આ વખતે શિયાળ અંહીઆં હોય તો કેવું સાડું! એ આવીને પોતાના દાંતવતી મ્હારી જાળ કાતરી નાંખે અને મ્હને છુટો કરે.”

એવામાં શિયાળ અચાનક ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્હેણે પોતાના મિત્રને જાળમાં સપડાએલો દીઠો છતાં કાંઈ કર્યું નહિ.

હરણુ કહ્યું:—“ભાઈ! આમ જોયાં શું કરે છે? મિત્રોએ એક ખીજને આકૃતમાંથી ઉગારવા જોઈએ. જોની હું આ જાળમાં ઝલાયો છું. તું મ્હારો મિત્ર થઈને મ્હને આ સંકટમાંથી નહિ છોડવે?”

શિયાળ બોલ્યો:—“તું ખરું કહે છે. મ્હારે ત્હારી જાળ મ્હારા દાંતવતી કરડી નાંખવી જોઈએ અને ત્હને છુટો કરવો જોઈએ. પણ શું કરું? આજે મ્હારે અપવાસનો દિવસ છે, તેથી લાચાર છું.” એમ કહીને તે પાછો હઠી ગયો અને પાછળ ઝાડીમાં સંતાઈ રહ્યો.

હરણુના સાચા મિત્ર કાગડાએ ત્હેની બહુ વાટ જોઈ. છતાં તે આવ્યો નહિ ત્યારે તે અધીરો થઈને એને શોધવાને નીકળી પડ્યો. તે ઉડતો ઉડતો હરણુ જ્યાં આગળ જાળમાં ફસાઈ પડ્યો હતો, તે જગોએ આવી પહોંચ્યો. હરણુને આવી હાલતમાં જોતાંવારને તે બોલી ઉઠ્યો:—“મિત્ર! કેમ આજે આ હાલ થયા છે?”

હરણુ જવાબ દીધો:—“ત્હારી શીખામણુ માની નહિ તેનુંજ એ પરિણામ છે.”

“ક્યાં ગયો પેલો ત્હારો શિયાળ મિત્ર?” કાગડાએ પૂછ્યું.

હરણે કહ્યું:-“આ રહ્યો પાછળ પેલી ઝાડીમાં. ઉભો ઉભો મ્હારા મરણની રાહ જોયાં કરે છે. પછી એ આવીને મ્હારા માંસની ઉભાણી કરશે.”

કાગડો બોલ્યો:-“માણસે હંમેશાં પોતાના મિત્રની શીખામણ માનવી જોઈએ.” એમ તે બોલતો હતો, એવામાં તે ખેતરનો રખેવાળ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્હેના હાથમાં મોટી ડાંગ હતી.

કાગડાએ કહ્યું:-“ઓ મિત્ર ! હવે તું એક કામ કર. ત્હારો શ્વાસ રોકી રાખ અને મરી ગયાનો ડાળ કરીને લાંબોછટ થઈને પડી રહે. એ માણસ ત્હારી પાસે આવશે અને ત્હેને મરી ગયેલો જાણીને, ત્હારી આ જાળ કાઢી દેશે, એટલે તું જાળમાંથી છુટો થઈ જઈશ. પછી હું કાકા કૂં કે તરતજ ત્હારે ઉભા થઈને જીવ લઈને દોડી જવું. એમ કહીને તે કાગડો પેલા મુઠ્ઠા જેવા દેખાતા હરણના ઉપર બેઠો અને ત્હેના પર ચાંચ મારતો હોય તેવો દેખાવ કરવા લાગ્યો. તે રખેવાળે આવીને હરણને તપાસ્યું. ત્હેને લાગ્યું કે એ તો મરી ગયું છે. એટલે ત્હેણે એની જાળ કાઢી લીધી. પછી કાગડાએ પોતાની પાંખ ફેંડાવી ને કહ્યું:-“કા ! કા ! કા !” તે સાંભળીને હરણ કાળજેર ઉભું થયું અને ઉભો પૂછડીએ નાહું. ખેતરના રખેવાળે ત્હેના તરફ જોરથી પોતાની ડાંગ ફેંકી. પણ તે છટકી ગઈ. હરણને વાગવાને બદલે તેની પાછળ ઝાડીમાં છુપાઈ રહેલાં શિયાળના લમણામાં વાગી. તે તમ્મર ખાઈને પડ્યો અને મરણ પામ્યો. તે દરમ્યાન હરણ ત્યાંથી મુખરૂપ નાસી ગયું. ત્હેના ખરા મિત્ર કાગડાને લીધે હરણનો જીવ બચ્યો.

સાર:-આપણા માથા પર આકૃત આવી પડે ત્યારેજ આપણા ખરા મિત્ર કોણ છે અને ખોટા કોણ છે તેની પરીક્ષા થાય છે.

૧૫. ચાર સાચા મિત્રોની વાત.

ખરેખરા મિત્રો હોય તે એક બીજાને મદદ કરે.

૧.

એક દિવસ એક કાગડો ઉદરોના રાજાની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો:-

“ઓ હિરણ્યક! તું ભાગ્યશાળી પ્રાણી છે. મ્હારે ત્હારા મિત્ર થવું છે.”

“તું કોણ છે?” હિરણ્યકે પૂછ્યું.

તેણે જવાબ દીધો:-“હું લઘુપતનક નામનો કાગડો છું.”

ઉદર રાજાએ કહ્યું:-“ત્હારી ભાત જૂદી છે. આપણા બન્નેનો મેળ કેમ કરીને મળશે? કાગડા ઉદરોને ખાઈ ભાય છે. ત્હારી સાથે દોસ્તી કરવાથી તો મ્હને નુકશાન થયા વિના રહે નહિ.”

કાગડો બોલ્યો:-“ના ના, એવો કાંઈ નિયમ નથી. હું ત્હારો સાચો મિત્ર થઈ શકીશ. સોનું અને રૂપું એ બન્ને જૂદાં છે; છતાં તેમને ગાળી જોશે, તો તેમનો મેળ મળશે.”

હિરણ્યક બોલ્યો:-“સારી વાત છે. ત્હારા શબ્દોથી હું ખુશ થયો છું. ત્હારી મરણ છે, તો હું ત્હારો મિત્ર થઈશ. ખરા મિત્રો હોય તે એક બીજાની આગળ પોતાનું અંતઃકરણ ખોલીને વાત કરે છે. પોતાની કોઈ વાત છુપાવતા નથી. આપણે પણ એ પ્રમાણે ખરા દીલથી વિખાલસપણે વર્તીશું તો આપણી દોસ્તી સાચી નીવડશે.”

ત્યારપછી તે ઉઢર એની રબા લઈને પોતાના દરમાં જતો રહ્યો. તે કાગડો પણ ઉડીને પોતાના ઝાડ તરફ પાછો ફર્યો. તે દિવસથી એ બંને જણા જીવબાન ઢોસ્ત થયા.

૨

એક દિવસ તે કાગડાએ પેલા ઉઢર રાબાને કહ્યું:—“આલો આપણે મન્યરકને ત્યાં જઈએ. તે મ્હારો મિત્ર છે. તે બંતે કાચબો છે અને એક તળાવમાં રહે છે. તે મને પુષ્કળ માછલી આપશે.” તેપરથી એ બંને જણા મન્યરકની પાસે ગયા.

કાગડાએ તે કાચબાને ઉઢર રાબાનું જોળખાણ કરાવતાં કહ્યું:—“આ મ્હારો મિત્ર હિરણ્યક છે. એ ઘણો ભલો અને હયાળુ છે. એણે પારધીની બાળમાંથી કબૂતરોને છોડવ્યાં હતાં. ત્યારથી મ્હેં એની સાથે ઢોસ્તી બાંધી છે.”

મન્યરક કાચબો બોલ્યો:—“હું તમને જોઈને ખુશ થયો છું. ભલા માણસોને બધા મ્હાય છે. આનંદી અને ખુશમિબાળ હંમેશાં સુખી થાય છે. ટેકીલા અને પ્રમાણિક માણસો પણ સુખી થાય છે. માટે આપણે ત્રણે જણા સાથે રહીએ અને આનંદ કરીએ, એવી મ્હારી ધરણ છે.”

લઘુપતનક કાગડાએ કહ્યું:—“ઓ મન્યરક ! તું ખરું કહે છે.” એમ કહીને તે પાસેના ઝાડ ઉપર ઉડી ગયો. ત્યાં જઈને ત્રેણે ચોગરદમ તપાસ કીધી. ત્રેણે ભય જેવું લાગ્યું એટલે તે બોલી ઉઠ્યો:—“સમાલજો ! સમાલજો !” તે સાંભળીને મન્યરક ઝટ લઈને પાણીમાં પેસી ગયો. હિરણ્યક પોતાના દરમાં બરાઈ ગયો. લઘુપતનક ઝાડ ઉપરજ બેસી રહ્યો.

તેવામાં એક હરણુ જંગલમાંથી ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યું.

તેણું નામ ચિત્રાંગ હતું. તે કાચબો તથા ઉંઢર એ હરણને જોઈને પોતે સંતાઈ રહ્યા હતા ત્યાંથી બહાર આવ્યા.

તે હરણે કહ્યું:—“મ્હને શિકારીનો ભય લાગવાથી હું આ જગ્યાએ આવતો રહ્યો છું. તમારી રબા હોય તો અહિં રહું.” પેલા બન્ને મિત્રોએ કહ્યું કે, “ખુશીથી રહેજો.” ત્યારથી ચિત્રાંગ એ બન્નેની સાથેજ રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ ચિત્રાંગ ઘાસ ચરવાને બહાર ગયો હતો. સાંજ પડી છતાં તે ઘેર આવ્યો નહિ, ત્યારે તેના મિત્રોને એની ફીકર થઈ. બીજે દિવસે સહવારના લઘુપતનક એની શોધમાં નીકળી પડ્યો. આખરે તેણે ચિત્રાંગને જાળમાં પકડાએલો દીઠો. એટલે તે કાગડો તરતજ હિરણ્યકની પાસે ઉડી જઈને કહેવા લાગ્યો:—“ચાલ ચાલ ! આપણો મિત્ર જાળમાં ફસાઈ ગયો છે.”

હિરણ્યકે તે હરણની પાસે જઈને કહ્યું:—“ઓ ચિત્રાંગ આમ કેમ થયું ? તું આવો ખબરદાર થઈને જાળમાં શી રીતે સપડાઈ ગયો ?”

ચિત્રાંગે જવાબ દીધો:—“ઠાઠામાં ઠાઠા માણસો પણ કોઈવાર ભૂલ કરે છે. હવે મહેરબાની કરીને મ્હને જલદી છુટો કર.”

તેજ વખતે મન્યરક પણ તે જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો. તેણે હિરણ્યકને કહ્યું:—“મિત્ર ! હવે ઉતાવળ કર. આ વાત કરવાનો વખત નથી. શિકારી આવી પહોંચશે તો આપણું કાંઈ ચાલશે નહિ. અને ચિત્રાંગને તે લઈ ગયા વગર રહેશે નહિ.”

તે આ પ્રમાણે કહેતો હતો તે દરમ્યાન લઘુપતનકે શિકારીને આવેથી આવતો દીઠો. તે બોલી ઉઠ્યો:—“અફસોસ !

અફસોસ ! શીકારી તો આવી પહોંચ્યો. હવે આપણે શું કરીશું ?”

હિરણ્યકે જલદીથી પોતાના તીણા દાંતવતી ચિત્રાંગની જાળ કાપી નાંખી. શિકારીના આવતા પહેલાં ચિત્રાંગ છુટો થઈ ગયો. પછી ચારે મિત્રો ત્યાંથી દોડી ગયા. પણ મનથરકથી જલદી દોડાતું નહિ. શિકારી જોતજોતામાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્હેણે જાળ કપાએલી દીડી. તે બોલ્યો:-“અરે ! હરણુ તો નાસી છટક્યું !” એવામાં પેલો મનથરક કાચબો એના જોવામાં આવ્યો. એટલે ત્હેણે કહ્યું કે “ચાલો, ના મામા કરતાં કાણો મામો પણ કામનો. હરણુ તો ગયું પણ પણ આને શું કામ ગુમાવવો ?” એમ કહીને તેણે મનથરકને ઉપાડી લીધો.

ચિત્રાંગ, લઘુપતનક અને હિરણ્યક તે જોઈને વિલાપ કરવા લાગ્યા.

હિરણ્યક બોલ્યો:-“આપણે એક આફતમાંથી છુટીએ છીએએટલે બીજી માથા ઉપર ખડીજ રહે છે. દોસ્તીમાં સુખ અને દુઃખ બન્નેનો અનુભવ થાય છે.”

ચિત્રાંગ બોલ્યો:-“પણ અત્યારે વાતમાં વખત ગુમાવવા જેવું નથી. આપણે જો શિકારીની પાછળ પડીશું, તો આપણા મિત્ર મનથરકનો પત્તો લાગી શકશે. આપણે કાંઈ ઈલાજ શોધવો જોઈએ ખરો.”

ત્રણે મિત્રો શિકારીની પાછળ પડ્યા. હિરણ્યકે કહ્યું:- “ચિત્રાંગને તળાવ પાસે મોકલો. શિકારી તળાવ આગળ થઈને જશે અને જેવો તે ચિત્રાંગને જોશે કે તરતજ મનથરકને પકતો મૂકીને તેની પાસે જશે. ચિત્રાંગે તળાવની પાસે પડી

રહેવું અને મરી ગયાનો ડાળ કરવો. પછી લઘુપતનકે હડીને એનાપર બેસવું અને એની આંખમાં ચાંચ મારતો હોય તેમ કરવું. શિકારી ચિત્રાંગની પાસે બચ, ત્યારે હું મન્યરકના બંધ કાપી નાંખીશ. એટલે એ તરતજ પેસી જશે. ચિત્રાંગની પાસે શિકારી આવે તે પહેલાં એણે જીવ લઈને નાસી જવું.”

ચિત્રાંગ બોલ્યો:-“ હું હમણાંજ બહિં છું. મન્યરકે મ્હને છોડાવ્યો હતો. તો હવે મ્હારે એને છોડાવવો બેઠાજે. મિત્રો બે એકબીજાને મદદ કરતા રહે, તો આ દુનિયામાં કંઈ પ્રકારનું દુઃખ રહે નહિ.” એમ કહીને તે ઝટ શિકારીની આગળ દોડી ગયો. તળાવ આંચું ત્યારે મરી ગયાનો દેખાવ કરીને ત્યાં આગળ પડી રહ્યો.

એ યુક્તિ ફતેહમંદ નીવડી. શિકારીએ ચિત્રાંગને બેતાવારને મન્યરકને જમીનપર મૂકી દીધો. પછી હિરણ્યકે તેના બંધ કાપી નાખ્યા એટલે કાચબો તળાવમાં પેસી ગયો. લઘુપતનકે ચિત્રાંગની આંખમાં ચાંચ મારતો હોય તેવો દેખાવ કર્યો. શિકારી જેવો પાસે આવ્યો, કે તેવો તરતજ તે હડી ગયો અને ચિત્રાંગ જીવ લઈને નાઠો. હિરણ્યક પાસેના ઘરમાં બરાઈ ગયો. આ પ્રમાણે બધા મિત્રો બચી ગયા.

ચારે મિત્રો ફરી પાછા મળ્યા, ત્યારે તેઓ કહેવા લાગ્યા:- “મિત્રતાથી શો લાભ થાય છે, તે હવે આપણે બણ્યું, બરાબર અનુભવ્યું. આપણે જીવીશું ત્યાંસુધી સાચા મિત્ર રહીશું અને એકબીજાને સહાય કરીશું.” એ ચારે મિત્રોને અમતાની કદર હતી, તેથીજ તેઓ સાચા મિત્ર નીવડી શક્યા.

કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલાં સસ્ત

અંગ્રેજી વિષયોગી પુસ્તકો.

ચકારી રૂ

નાંખ

ધર્મનીતિ બોધીની ભાગ પહેલો	...	...	૦-૩
વેનીસનો વેપારી.	...	...	૦-૩
ધરમાં રમવાની રમતો.	...	...	૦-૫ ૦
નીતિશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વ ભાગ પહેલો	...	...	૦-૫-૭
” ભાગ બીજો.	...	...	૦-૬-૦
નીતિબોધ.	...	...	૦-૭-૦
સમ્રાટ જ્યોર્જ	...	...	૦-૬-૦
સદુપદેશ.	...	...	૦-૬
પુત્રીશિક્ષા.	...	...	૦-
સતીમહિમા યાને પાંચ સતીઓની વાતાં			૦

સોલ એજન્ટ—

મેસર્સ કસનદાસ નારણદાસ

એન્ડ સન્સ,

બુકસેલર્સ નાણાવટ-મુરત.

